

# Gazdasági szervezetépítés és érdekvédelem

## A csehszlovákiai magyarság két világháború közötti gazdasági szervezetei\*

(2. rész)

---

ISTVÁN GAUCSÍK

SETTING ECONOMIC ORGANISATIONS AND PROTECTION OF INTERESTS

ECONOMIC ORGANISATIONS OF HUNGARIANS LIVING IN CZECHOSLOVAKIA

BETWEEN THE TWO WORLD WARS (2. PART)

94(437)“1918/1938”:338.2

338.2(437)(=511.141)“1918/1938“

Economics, legal gaps, economic self-organisations, protection of minority economy interests, economic associations, co-operatives, trade companies,

---

### A csehszlovákiai magyar gazdasági érdekvédelem területei és szervezetei

A többség konszolidáló hajlamával, a nemzetállam-építő adminisztratív, gazdasági és kulturális inkorporációval szemben a kisebbség az öndefiníció és az öngazgatás jegyében viszonylag teljes (teljességre törekvő) etnikai alapú társadalmi struktúrát (politikai vezetés, hivatalnoki, vállalkozói réteg, szervezett parasztság és munkás-ság) próbált meg létrehozni. A szlovákiai magyarság első kisebbségtörténeti korszakában a társadalmi kapcsolatok és cselekvések újradefiniálásának szükségességével, az önszerveződés dilemmáival és az intézményépítés nehézségeivel szembe-sült. A politikai elit „felülről” tett kísérleteket a kisebbségi társadalom megszerve-zésére. A politikum befolyásolási szféráján kívül álló kezdeményezésekkel való ta-lálkozása feszültségeket generálhatott és belső törésvonalakat teremthetett (Kán-tor 2000, 223, 227–229).

A közösségi (kényszer- vagy vállalt) szolidaritást egyik részről a kulturális hagyomá-ny és az érzelmi beállítottság próbálta megalapozni, másik részről az érdekek összekapcsolása és érvényesítése, azaz a racionális lépések sorozatai. Ez utóbbi-ak tehették lehetővé a „kisebbségi szervezeteken” belül az egyének személyes részvételét, és érdekeik képviselésében, védelmében, önkéntes egyesülésüket. A szükségletek kielégítésére és nyereségre törekvő egyéni cselekvések tehát gazda-

---

\* A tanulmány a Magyar Köztársaság Oktatási Minisztériumának Határon Túli Magyarok Fő-osztálya és a Márton Áron Szakkolégium 2004. évi ösztöndíjával készült. Rövidített és átdol- gozott változata megjelent a *Korall* című folyóirat 2004. 18. számában *A csehszlovákiai ma- gyarság gazdasági szervezetei (1918–1938). Gazdasági egyesületek, szövetkezetek, ipartár- sulatok* címmel (48–64. p.)

sági közösségeket is létrehozhattak, amelyek a kultúratámogatás, segélyezés, karitatív tevékenység felé való elmozdulással, saját vállalkozásukat eszköznek tekintve gazdálkodó csoportokká válhattak (Weber 1992, 36–38, 42–43).

Általában véve a gazdasági alrendszer<sup>33</sup> és a kisebbségi társadalom közötti szoros kapcsolatot a kulturális értékek (is) alapvetően meghatározták. A gazdasági szerveződések céljait és stratégiáit alakították, nyereségorientált (pénzintézeti részvénytársaságok, ipari és mezőgazdasági vállalkozások) és közösségi motiváltságúakat (a belső demokratizmusra épülő szövetkezetek, amelyek egyenlőségre törekvő, filantróp jegyekkel is rendelkező, emellett „haszonszerző” tulajdonságú szervezetekként működtek) befolyásoltak. Önérdék és erkölcsiség nem szükségszerűen kerültek egymással ellentétbe, hanem párosulhattak és kiegészíthették egymást.

Az alábbiakban a szervezet fogalmát „a racionális munkamegosztásból fakadó kötelek” (Vámosi 2002, 118) értelemben használom, tehát a gazdasági egyesületek, társulások államilag kötött rendszerben kaptak helyet, amelyek csoportokra tagolódtak, társadalmi és nemzetközi erőtérben, meghatározott társadalompolitikai, gazdasági és kulturális környezetben mozogtak (Vámosi 2002, 110).<sup>34</sup>

Ha a weberi szervezetfelosztást<sup>35</sup> kivetítjük a magyarságra, akkor néhány szignifikáns jegyet meg tudunk különböztetni. A „gazdasági vonatkozású” oktatásügyi, közművelődési, kulturális szervezetek gazdaságon kívüli szervezeti cselekvései mozaikszerűek voltak, hiszen maga a kulturális keretrendszer<sup>36</sup> is csak töredékesen tudott kiépülni. A magyarság képviselője teljes mértékben hiányzott a „gazdaságszabályozás” felsőbb struktúráiból, tehát azokból az állami intézményekből (kormány, minisztériumok), amelyek a gazdaságpolitikát irányították, meghatározták. Az alsóbb struktúrákban már nagyobb lehetősége adódott a részvételre, közvetve egyes csoportokon keresztül nyomást is gyakorolhatott, véleményt formálhatott (szakszervezetek, kamarák, iparos és kereskedelmi szövetségek, szövetkezeti központok).

A korszak kisebbségi magyar gazdasági szerveződései közül a szakmai vezetőségekkel (funkcionálisakkal), az egy-egy gazdasági területre koncentráló csoportjával<sup>37</sup> (megyei-regionális gazdasági egyesületek, szövetkezeti típusok, ipartársulatok) foglalkozom.<sup>38</sup> Ezekre, elsősorban a gazdasági egyesületekre, a politikai pártok erőteljes intézményépítő aktivitásai hatottak. Dolgozatom tárgyát terjedelmi okoknál fogva csak erre a problémakörre szűkítem le.

## Szakmai vezetőségű szervezetek

### *A gazdaszervezkedés színterei: a megyei-regionális gazdasági egyesületek<sup>39</sup>*

Az 1918 előttről áthagyományozódott szervezetek közül a gazdaközöniséget megszervező (azonban a parasztság túlnyomó többségét kereteiken kívül hagyó) gazdasági egyesületek a volt felső-magyarországi vármegyékben is létrejöttek. A dualizmus idején az agrárügyek második lépcsőjét alkotó egyesületek mezőgazdasági és állattenyésztési feladatokat vállaltak fel, erőteljesen bekapcsolódtak az agrármozgalomba, és helyi szinten jelentős közéleti súllyal rendelkeztek.

Céljaik között a gazdasági infrastruktúra (legelők, árucarnokok karbantartása; gépállomások, szövetkezetek alapítása) fejlesztése, a termelési ágazatok támogatása (állattenyésztés, fajnemesítés; szőlészet, kertészet, gyümölcsstermesztés) és

a szakképzés előmozdítása (előadások, tanfolyamok, a legújabb módszerek és technikák bemutatása, a géphasználat és a háziipar segítése) egyaránt szerepelt. Szakmai munkájukkal a megye gazdasági életét is feltérképezték, a tagságot kedvezményekkel motiválták. Sokrétű propagandával és információterjesztéssel (kiállítások, vásárok, vándorgyűlések, versenyek) is foglalkoztak, amelyekkel a kormányzati intézmények és a megyék vezetőségét célozták meg. Hatékonyabb érdekképviseleti szervekké való fejlődésüket a szakigazgatásban betöltött szerény pozíciójuk, törvényileg szabályozatlan jogköreik és kedvezőtlen pénzügyi helyzetük akadályozta (Pataky 1970, 81–83).<sup>40</sup>

Szlovákiában látszatra csak az 1920-ban elfogadott közigazgatási törvény vetítette előre a gazdasági egyesületek sorsát. A magyar megyék maradványai még négyéves átmeneti időszakra fennmaradtak (mivel a törvény végrehajtási rendelkezése késett), de a nagyzsupa-szervezet<sup>41</sup> 1923. január 1-jétől történt bevezetése az egyesületek jogi megszűnését vonta maga után. A megyei előljárási gazdasági-gazdálkodási és igazgatási jogosítványai között ugyan szerepelt a lakosság érdekeinek ilyen jellegű védelme (intézmények, üzemek létrehozása a 31. § szerint), azonban a gazdasági egyesületekre vonatkozó jogi keretet nem vették át, és nem is újíították fel, mivel az állami közigazgatási központosítás és ellenőrzés, valamint a nagyobb területi-tartományi egységek kialakítása a regionális kezdeményezéseket gyengítette (*Sbířka...* 1920, 291–306).<sup>42</sup> Gazdasági és erdészeti egyesületek (hospodárske a lesnícke jednoty) alakultak, amelyekben azonban – jelenlegi ismereteim szerint – a magyarság nem tudott pozíciókat szerezni.<sup>43</sup>

A régi magyar gazdasági egyesületek megszűnésének-megszüntetésének fő oka azonban politikai motívumokra vezethető vissza. A pozsonyi minisztérium számára, amely a szlovák gazdasági érdekek monopolizálására törekedett, és a szlovák tőke számára kedvező környezetet akart biztosítani, ezek a szervezetek megbízhatatlannak tűntek, hiszen tisztviselőkarától és tagságától nem várhatott lojalitást.

Az ellenzéki magyar politika a kezdetektől az önvédelmi tevékenység szerves részének tekintette a gazdasági egyesületek szervezeti rendszerének az átmentését és így a helyi szintű gazdasági érdekvédelem megszilárdítását. Szilassy Béla<sup>44</sup> egyik beszédében a kiscgazda társadalom megszervezésének két útját jelölte meg: a pártkeretek (természetesen az Országos Magyar Kiscgazda-, Földműves-, és Kisiparos Pártról van szó) kialakítását, amelyet külső, politikai támadás hívott életre, és a gazdasági egyesületek átszervezését, amelyeket belső, gazdaságpolitikai intézkedések (kényszerszolgáltatások, rekvirálások, hatósági beavatkozások stb.) váltottak ki. Az egyesületek jogellenes feloszlata áttekinthetetlen minisztériumi és hivatali döntések között zajlott. A keletkezett úrt a kiscgazda-koncepció vagy a régiek visszaállítással akarta betölteni, vagy ha ez nem lett volna lehetséges (hiszen a szlovákiai politikai kurzus éppen a gyülekezési jogot szűkítette<sup>45</sup>), akkor a politikai szerveződések vállalták volna fel ezt a feladatot (*Prágai Magyar Hírlap*, 1923. január 31. 7–8. p.).<sup>46</sup>

A Teljhatalmú Minisztériumnak a Gömör-Nógrád Megyei Gazdasági Egyesület<sup>47</sup> elleni feloszlató intézkedései a magyar gazdasági érdekvédelem bázisának a megszüntetését és a vele egybekapcsolódó kiscgazdapárti politikai képviselő és Szentlivány József<sup>48</sup> pártépítő tevékenységének felszámolását kívánta elérni. Az 1921. október 31-én kelt rendelet államellenes tevékenységre hivatkozva (bizonyító érvek nélkül) tiltotta be az egyesületet és fiókszervezeteit.<sup>49</sup> Az egyesület tisztikara a prá-

gai legfelsőbb bírósághoz fordult panasszal. Az 1922. szeptember 6-i bírósági döntés a minisztériumi lépéseket törvénytelennek minősítette (*Prágai Magyar Hírlap*, 1922. szeptember 7. 4. p.).<sup>50</sup> A céltudatos felszámolási igyekezet gyorsan eltávolította a korábbi formális hiányosságokat. 1922. szeptember 29-én újra feloszlatták az egyesületet, és vagyonát elkobozták. A bírói indoklás ekkor már elfogadta a minisztérium álláspontját, jogszerűnek nyilvánította a feloszlatast, mivel a nyílt politikai szerepvállalást az ország területi integritása elleni támadásnak könyvelte el.<sup>51</sup> Gyakorlatilag azt az ernyőszervezetet szüntették így meg, amely a községi földműves szövetségeket tömörítette.<sup>52</sup>

A Bars Megyei Gazdasági Egyesület – teljesen alaptalanul – a folytonosság fenntartásában bízott. Kirendeltségként való további működtetése (Nyitra vagy Hont vármegyéhez kapcsolódva) azonban illuzórikussá vált.<sup>53</sup> Tevékenységének (részbeni) felújítása 1929-ben új szervezeti keretek között történt. A lévai székhelyű Magyar Gazdák Szövetkezete az Alsó-Garam völgyének gazdarétegére támaszkodott. Léván és Zselizen található raktárai takarmánybeszerzéssel, üzemanyag-eladással, árubeszerzéssel, vetőmagtisztítással és közvetítő kereskedelemmel foglalkoztak. Szórványos adatok jelzik a kapcsolathálók tudatos megszervezését (a Lévai Első Bank pénzügyi támogatása, a református egyházi háttér).<sup>54</sup>

A két magyar polgári párt egyesítésének időszakában kezdődött el a regionális szinten működő gazdasági egyesületek tervszerű létrehozása. Ennek a jogi-szervezeti keretnek a kialakítására bizonyíthatóan a pártok irányítása és felügyelete alatt került sor. Valószínűsíthető a kiscgazdákra támaszkodó Magyar Nemzeti Párt határozottabb befolyása és a koncepciók kidolgozása, hiszen a szervezőmunkát lebonyolító, sokévi tapasztalattal rendelkező Fodor Jenő<sup>55</sup> ennek a pártnak a vezetőségében volt. Az egyesületek megnevezése a régi megyei struktúrákra utalt, és így a folytonosságot jelezte.<sup>56</sup>

Először 1935. március 1-jén „politikamentes érdekvédelmi” szervként a Sajóvölgyi Gazdasági Egyesület kezdte meg működését (*Prágai Magyar Hírlap*, 1935. március 7. 10. p.). A Tornaljai, Feledi, Rozsnyói és Nagyrőcei járás tartozott hozzá, az egyesületi iroda Tornalján volt. Nem véletlen, hogy a politikailag és gazdaságilag egyik legszervezettebb magyarlakta régióban jött létre. Fodor Jenő az alakuló közgyűlésen a következőképpen határozta meg a feladatokat: „Célunk: a nagy gazda-összefogás megteremtése a Sajó és Rima völgyében, mert nem lehet előbbre való és fontosabb feladat, mint a szétszórt és magára hagyatott, de számbelileg legnagyobb kiscgazdatársadalmi osztályt művelni, felépíteni és helyesen vezetni. Gazdaérdek, közös érdek. Ami érdeke a kicsinek, érdeke a nagynak. Tagjainkban növelni fogjuk az osztályöntudatot, de osztályharcot nem hirdetünk, mert tudjuk, hogy a földművesek boldogulásától függ a más társadalmi osztályok boldogulása is” (*Prágai Magyar Hírlap*, 1935. február 19. 10. p.)<sup>57</sup>. Az egyesület gazdasági érdekvédelmi tevékenységet fejtett ki. A tagság továbbképzését és művelődését tanfolyamok, tanulmányi kirándulások segítségével és szaklap kiadásával próbálta biztosítani. A mezőgazdasági termelés javítására törekedett, és új értékesítési lehetőségeket kívánt teremteni.

A Bódvavölgyi Gazdasági Egyesület 1936. november 8-án tartotta alakuló közgyűlését Nagydán. A találkozózn felszólaló Fodor kiemelte, hogy az egyesületnek az érdekvédelmi tevékenységét azért kellett a gazdákra kiterjesztenie, mert a többi

foglalkozási csoportnak már megvoltak a szerveik (konkrétan a kereskedőket tömörítő kamarákat és a grémiumokat<sup>58</sup> említette), a Mezőgazdasági Tanács pedig állami szervezatként nem képviselte őket kellőképpen. A nemzetiségi alapú egyesület azzal indokolta, hogy a többnyelvű adminisztráció csak megnehezítette volna a működést (érdekes, hogy az állami, országos szintű betagozódást sem zárta ki). A földműves- és gazdatanfolyamok beindítását ígérte, mivel alig volt magyar mezőgazdasági szakemberképzés. A program részletezésekor kitért a szakfolyóirat<sup>59</sup> fontosságára, a vetés- és állatkiállításokra, valamint a versenyek szervezésére. Az egyesület elnöke Schell Péter nagyidai birtokos lett.<sup>60</sup> A Garamvölgyi Gazdasági Egyesület megalakítására 1937. július 4-én került sor Léván. Körzete a Lévai, Zselizi, Párkányi és Ipolysági járásra, illetve a Verebélyi járás Léva vonzáskörzetébe tartozó községeire terjedt ki. Az egyesület elnökévé Taubinger Árpádot választották (*Bars*, 1937. június 27. 1. p.; *Bars*, 1937. július 11. 1–2. p.)<sup>61</sup>.

A tájegységi keretekben működő egyesületek egységes irányítását és vezetését az 1938 júliusában Érsekújvárott megalakított Dél-szlovákiai Gazdasági Egyesületek Szövetsége végezte. A gazdasági egyesületek kiépítését alulról, a falu szintjéről kezdték. A következő lépcsőt a járási beosztás jelentette, végül a szövetség látta el a központi feladatokat, és hangolta össze a lokális és regionális kezdeményezéseket. A vezetőség összetétele mintha a nyugat–keleti földrajzi megosztottságot oldotta volna fel. A szövetség elnöke Fodor Jenő, az alelnök (a Csallóközi Gazdasági Egyesület elnöke) Bartal István lett (Fodor 1940, 188, 193).<sup>62</sup>

Fodor Jenő a szlovákiai magyar gazdasági egyesületek 1935–1938 közötti tevékenységéről készített áttekintésében<sup>63</sup> a kisebbségi élet szervezetszervezetének négy „pillérét” különböztette meg: a politikait, a kulturális, az érdekvédelmit és a gazdaságit. A két utóbbit gyengének tartotta, szerinte fejlesztésük megkésett, mivel a politikai és a közművelődési-kulturális önvédelem a csehszlovák kisebbségpolitika miatt elsőbbséget élvezett. Elképzeléseiben az érdekvédelem szorosan összefüggött a gazdasági szervezetszervezettel. Két fogalmat különböztetett meg. Az érdekvédelem (gazdaérdekek képviselője, felvilágosítás és jogsegély) alatt egy hosszan tartó folyamatot értett, amelyet a nagy taglétszám súlya támasztott alá. Az érdekvédelem fogalma a termelő egyén, a gazda boldogulásának anyagi (szociális-vagyoni biztonságteremtés, a gazdálkodás javítása és modernizációja) és szellemi (szakképzés, iskoláztatás) működési terepe. Hosszan kitért a gazdasági szakoktatás helyzetére, buktatóira és a fennálló akadályokra (alacsony tanulólétszám, a szülők rossz anyagi helyzete). Szerinte a tömeges oktatást „alapvető” és „továbbképző” tanfolyamok formájában az egyesületek biztosíthatnák (Fodor 1940, 187–190).<sup>64</sup>

### *A szövetkezeti mozgalom (szövetkezeti típusok)<sup>65</sup>*

A szövetkezeti élet sem bontakozott ki alapok és előzmények nélkül. A magyarországi szövetkezeti struktúra is ismerte a szövetkezet–szövetkezeti központ hálózatát. Az Országos Központi Hitelszövetkezet (OKH) és a Hangya egyaránt betöltötte azokat az irányító, szervező és ellenőrző szerepeket, amelyek a szövetkezeti intézmény belső működése során igényként megjelentek.<sup>66</sup> A hatalomváltás után tehát nem keltett volna meglepetést az új szerkezeti elemként megjelenő Központi Szövetkezet kreálása, ha az nem folyamodik politikai célokat követő mozgalomépítéshez. A magyar ügyviteli nyelvű és magyar tagsággal rendelkező szövetkezeteknek te-

hát meg kellett találniuk a helyüket a formálódó csehszlovák szövetkezeti rendszerben.<sup>67</sup>

Szlovákiában a legnagyobb foglalkozási csoportoknak megfelelően négyfajta szövetkezeti típus alakult ki: a földműves, az iparos, a munkás, az alkalmazotti-polgári. Ezek (kereskedelmi, pénzügyi és termelői) szövetségekbe tömörültek. Fölöttük révíziós és szervezési szövetségek, valamint a bírósági felügyelet állt. A szövetségek konföderációi az államigazgatási-felügyeleti szervekkel (minisztériumok) voltak kapcsolatban. A legnagyobb csoportot a földműves-szövetkezetek alkották, mivel az összes szövetkezet tagságának 80–90%-a tartozott a keretei közé. Egymással párhuzamosan két szervezeti rendszer működött: a fiókjellegű és az önigazgató, de ezek több esetben keveredhettek is. A szövetkezeti formákra egyszerre volt jellemző az egységesülés és a nem szövetkezeti jegyek jelenléte (a szövetkezetek pénzügyi központjai vagy a nagy felvásárló társaságok részvénytársaságokként működtek) (Fabricius – Holec – Pešek – Virsik 1995, 84–87).<sup>68</sup>

Az alábbiakban a szlovákiai magyar szövetkezeti mozgalmat egyrészt az egyes típusok szerint vizsgálom,<sup>69</sup> másrészt a szövetkezeti központok problémáját tekintem át. Külön foglalkozom a Hanza tevékenységével, amely a magyar fogyasztási szövetkezetek nagyobbik részét tömörítette.

A hitelszövetkezetek megoszlása mutatta a legjobban, hogy a szlovákiai és kárpátaljai területeken a múltban ez a szövetkezeti fajta eltérő fejlődési utakat járt be, kevésbé differenciálódott, és a hatalomváltás után is lényeges szerkezeti elemként fennmaradt. A cseh–morva–sziléziai területeken a községekben a mezőgazdasági (Raiffeisen-féle<sup>70</sup>), a városokban a polgári-iparos (Schulze-Delitzsch-féle<sup>71</sup>) szövetkezetek fejlett struktúrája magas színvonalú szövetkezeti hagyományokra támaszkodott. Ezek a típusok a volt felső-magyarországi területeken teljesen hiányoztak, 1918 előtt nem is tudtak gyökeret verni. A magyar hitelszövetkezetek jelentős számmal (212) voltak képviselve. Az összes szövetkezet 18,2%-a volt magyar, ezzel megelőzte mind a német, mind a rutén kisebbséget, de a szlovákság mögött elmaradt. Pénzügyi pozíciójuk megállapításához és működésük gazdaságosságához azonban még hiányoznak az elemzések.

A mezőgazdasági, ipari és fogyasztási szövetkezeti rendszer a magyar kisebbség tagjai számára is több lehetőséget jelenthetett, hiszen a gazdasági vállalkozások (ha nem hasonlítjuk össze a csehországgal) széles és strukturált formái jöhettek létre. Sok típus vagy teljesen hiányzott, vagy csak minimálisan volt reprezentálva. A szlovákiai mezőgazdasági szövetkezetek 24,3%-os „részesedése” a csehországiak 53,4%-ával szemben jelentős lemaradást jelzett. Az összes mezőgazdasági szövetkezet (beszerzési és eladási, termelő, valamint egyéb kategóriában) közül 12,4% (55) volt magyar, ami a többi kisebbséggel (német, rutén) szemben előnyös volt, de a szlovákok 74,7%-os többségétől nagyon elmaradt. A magyarság mérlegét rontotta, hogy főleg innovatív jellegű (gépszövetkezetek, villamossági szövetkezetek) és egy-egy mezőgazdasági területre szakosodott kategóriát (pl. keményítőgyárak, gyümölcs- és zöldségfeldolgozó, ill. értékesítő szövetkezetek) nem tudott szervezni. Az ipari szövetkezetek típusában is keveset tudott létrehozni (az összes 9,1%-át kitevő 13 vállalkozást).

A fogyasztási szövetkezetek a szlovákiai területeken domináltak (55,8%), Csehországban kisebb arányt tettek ki (10,5%), így Szlovákiában agrárjellegénél fogva a

kisebb községekben is jellemzők voltak. A magyarság – döntően agrárnépességű népcsoportként – éppen ezt az alapformát tudta jobban kiépíteni. 1931-ben az összes szlovákiai és kárpátaljai szövetkezet 24%-a volt magyar (293).<sup>72</sup> A hitel-, a mezőgazdasági és az ipari szövetkezeti fajtákhoz viszonyítva ez sokkal jobb részesedés volt. Ennek a hálózatnak az alapját a Hanza Szövetkezeti Áruközpont (és néhány társvállalkozása) vetette meg, mivel a magyar fogyasztási szövetkezetek 56,3%-át (165-öt) inkorporálta. A többi azonban vagy szövetkezeti központ nélkül működött, vagy a Központi Szövetkezet revíziós részlegéhez tartozott.

A bérlő- és telepítő, illetve a legelő- és erdőszövetkezetek (részben) az agárreform végrehajtása során keletkeztek. A csoportba tartozó 4 magyar bérlő-telepítő és 3 erdőszövetkezet feltehetően a közigazgatási egységeknek (járás, tartomány) juttatott földeket-erdőket, illetve az állam kezelésében maradtakat bérelhette. A magyar kisebbség az építő- és lakásszövetkezetek szintjén nagyon alulreprezentált volt. Ez azt jelentette, hogy az építkezési lehetőségektől és a részben államilag garantált kölcsönöktől elesett (Rados 1932, 769).<sup>73</sup>

A szövetkezeti központok és szövetségek kérdése alkotta a kisebbségi magyar szövetkezeti mozgalom legneuralgikusabb pontját. A magyar mezőgazdasági, ipari és hitelszövetkezetek nem rendelkeztek önálló központtal, ami az érdekérvényesítésüket hátráltatta és az állami kedvezményekből való részesedésüket akadályozta. A köztársaság fennállásáig ilyen nem is jött létre. Az önálló hitelszövetkezeti központ hiánya azért volt súlyos, mert az itt összegyűlt tőkét nem tudták felhasználni a fogyasztási szövetkezetekben.<sup>74</sup>

Egyedül a magyar fogyasztási szövetkezetek Hanza-szervezte csoportja alakíthatott központot. Ennek jóváhagyására a monopolhelyzetben lévő Központi Szövetkezet anyagi válsága, üzleti forgalmának visszaesése, áruosztályának felszámolása és az áruellátás megoldatlansága vezette. Halmozott feladatainak (a hitelszövetkezetek pénzügyi műveleteinek lebonyolítása és a fogyasztási szövetkezetek áruval való ellátása) nem tudott problémák nélkül eleget tenni. Az 1925-ben felszámolt üzleti részlegei helyett felvásárló központokat (Zsolna, Kassa, Késmárk, Galánta) alakított ki, de ezek komoly tökehiánnyal küszködtek, egyedül a galántai volt jövedelmező (Fabricius – Holec – Pešek – Virsik 1995, 100; Vavrik 1993, 10). Végül hatáskörének bizonyos decentralizálására kényszerült, és ez találkozott az 1920-tól felmerülő, de már 1923-tól a kisalföldi magyar szövetkezetek vezetői által konkrétan megfogalmazott célkitűzésekkel.

A Hanza Szövetkezeti Áruközpontot 1925. június 18-án 35 magyar szövetkezet és 19 fizikai személy alapította. A Hanza a fogyasztási szövetkezetek államfordulat előtti szervezetére támaszkodva, a tagok és a vezetők gyakorlati tapasztalatait hasznosítva a kisebbségi magyarság legsikeresebb – és mindmáig kellőképpen még nem vizsgált – vállalkozását teremtette meg. Az 1924–1929 közötti gazdasági konjunktúra kedvezően befolyásolta fejlődését. Ez az időszak vetette meg annak az anyagi és technikai bázisnak az alapjait, amelyekre az 1930-as évek második felének vállalkozói tevékenysége, üzleti tevékenységének kiterjesztése és kultúrátámogató, közművelődési aktivitásai épültek.<sup>75</sup>

Szervezeti rendszerét az 1930-ban alapított Hanza Hitelszövetkezet szilárdította meg, amely az áruszövetkezet tőkegyűjtő és kölcsönnyújtó helyeként működött. A tagszövetkezeteknek állandó hitelt biztosított, és így fedezte az elszámoláskor je-

lentkező hiányt. Ezzel elérték a vállalkozás pénzügyi függetlenségét. Ez az alszervezet azonban, amely a fogyasztási szövetkezetek hálózatára épült, nem tölthette be a magyar hitelszövetkezetek központjának a szerepét, hiszen szintén a Központi Szövetkezethez tartozott (Vavrik 1993, 50–53).<sup>76</sup>

Gazdasági érdekeit 1934 folyamán a Központi Szövetkezettel folytatott vitában is meg tudta védeni. A nézeteltérés tárgyát a pénzfeleslegek, óvadékok és az ellenőri költségek csökkentése jelentette (*Hanza Szövetkezeti Újság*, 1935. június 15. 4. p.). A történet előzménye az 1929-es megegyezésük volt, amely során a Hanza kérésére az érsekújvári ellenőrzési székhely a személyzettel együtt Galántára került. A revíziós költségek elszámolásakor a Hanza előnyt kapott, a kiadások kisebbik részét kellett állnia. A Központi Szövetkezet ezt a megállapodást 1934. január 1-jei hatállyal mondta fel, nem utolsó sorban a Centroköoperatív<sup>77</sup> nyomására, amely a szerződésben az ellenőrzési jog átruházását kifogásolta. A Központi Szövetkezet nehezményezte, hogy a Hanza a költségeket saját számlájára vezette, amelytől így elesett (a galántaiak kívánságát, hogy a költségeket csökkentsék, ezért sem tartotta korrektnek). A Hanza másik követelését, hogy a tőle a pozsonyi központba befolyt tőkékkel rendelkezzen, szintén elutasította, hiszen pénzügyi központként jogosítványaihoz ragaszkodott. Ez a követelés minden bizonnyal a Hanza Hitelszövetkezet pozícióit akarta megszilárdítani, mivel csak a Központi Szövetkezet döntött arról, hogy a pénzfeleslegek vagy a helyi hitelszövetkezetnél, vagy nála maradnak.<sup>78</sup>

A konfliktus végül kompromisszummal zárult (további adatokat nem találtam erre vonatkozóan, de valószínűleg a korábbi helyzet maradt fenn). Ez előkészítette a NUPOD-dal 1935-ben közösen létrehozott Centrum nevű felvásárlási iroda megnyitását, amely az áruközpont üzleti forgalmának növekedését nagyban elősegítette.<sup>79</sup> Találó volt Ivánfy Géza megállapítása a szövetkezeti forma lényegéről: „A szövetkezet az egymásrataltságuk terén öntudatra ébredt fogyasztók intézménye” (Ivánfy 1932, 140)<sup>80</sup>.

A két világháború közötti kisebbségi magyar szövetkezetek fejlődésének komplex vizsgálata még várat magára. A szövetkezeti mozgalom feltételrendszere, a rá vonatkozó statisztikai adatok, a levéltári iratanyagokban és a publikációkban elrejtett információk teljes mértékben feltérképezetlenek. Gazdálkodásuk milyensége (mennyire voltak nyereségesek vagy veszteségesek), tőkeviszonyaik alakulása és a régiókban játszott társadalmi, kulturális szerepük sem képezték kutatások tárgyát. A legjelentősebb szövetkezeti vezetők (Nagy Ferenc, Kuthy Géza, Várady Béla stb.) pályaképeiről, koncepcióiról pedig alig tudunk valamit.

### *Kisipar és kiskereskedelem – az ipartársulatok<sup>81</sup>*

Az iparosokat és kereskedőket tömörítő ipartársulatok (amelyeket az újabb szlovákiai magyar történeti kutatások teljesen elfelejtettek) a fentiekben bemutatott szervezeti formákhoz hasonlóan az államfordulat előtti alapokra támaszkodtak.<sup>82</sup> Csehszlovákiában a kisipar és a kereskedelem ezen szerveződéseinek törvényi keretei elég hosszú ideig átmenetiek voltak. Az egységes iparjog később került bevezetésre, és ezzel együtt az új szervezeti keretek kialakítása is késett. 1918 és 1924 között jogi „kétvágányúság” állt fenn, hiszen a cseh országrészekben az osztrák iparrendelet, Szlovákiában a magyar törvények voltak hatályban.<sup>83</sup>

Az egységesítést az 1924. december 1-jén kihirdetett 259. sz. ipartörvény (*Sbírka...* 1924, 1575–1629).<sup>84</sup> rendelte el, amely az iparfajták három fő csoportját különböztette meg: az ún. szabad iparágakat, a kézműipart és a hivatali engedélyhez kötött (koncessziós) iparokat. Rögzítette az iparúzés kategóriáit, az önálló vállalkozás feltételeit (végzettség, igazolványok kiadása, gyakorlat, díjak befizetése, kérvényező eljárások stb.) és a kisüzemek működésének szabályait. Részletesen kitért a kisipari vállalkozás tevékenységére, bérletére, átvételére, a segédek, munkások és az inasok munkajogi, fizetési viszonyaira. Lehetővé tette inasiskolák alapítását és fenntartását. A törvény az állami közigazgatás (iparhatóság) számára előírta az ipartársulatok járási vagy városi szinten való létrehozását (7. fejezet, 152. §).<sup>85</sup> Az ipartársulatoknak a közigazgatási-járási beosztáshoz kellett alkalmazkodniuk, és a törvény által megszabott fél éven belül újra kellett alakulniuk (lehetséges volt egyesületi formát is választani). Ennek feltételét a tevékenységükhöz szükséges aktív vagyónállomány jelentette. A féléves határidőn túl a régi alapokon működő társulatoknak be kellett szüntetniük, fel kellett számolniuk működésüket.<sup>86</sup>

Az ipartársulatok sokrétű társadalmi, humanitárius, gazdasági és kulturális célokat vállaltak fel. A tagok számára anyagi segítséget nyújtottak (pénztárak, segélyalapok), támogatták a művelődést, a szakképzést, biztosíthatták a közös kisipari termelést, az iparendéyek kiadásával-megvonásával a kisipar védelmében befolyásolhatták a helyi üzleti versenyt, nyersanyagraktárakat, vásárcsarnokokat, szövetkezeti hitelintézeteket alakíthattak, ipari- és inasiskolákat, tanulóműhelyeket, szaktanfolyamokat szervezettek. Ipari munkaközvetítéssel is foglalkozhattak.<sup>87</sup> Nagyon fontos jogosítványuk volt, hogy kereteiken belül az egyes iparosokat összefogó (legkevesebb 30 tagot számláló) szakosztályok alakulhattak, amelyek érdekvédelmi munkát (javaslatok, állásfoglalások) fejthettek ki (*Sbírka...* 1924, 1621–1622). Hivatalosan vegyes jellegű szervezetek voltak (a megnevezésük: egyes ipartársulatok), hiszen az iparágak legszélesebb spektruma a kereteik között összpontosult.

A magyarlakta területek ipartársulatai a törvény intencióinak megfelelően szintén átalakultak. Tagságuk és a tisztviselői kar megoszlása a járások nemzetiségi viszonyait tükrözte vissza. A társulatok elnökei, választmányai, titkárai legnagyobb részt még 1918 előtt szerezték meg igazgatási-szervezési tapasztalataikat. Az 1924-es év tehát számukra nem jelentett radikálisan új kezdést. Az érdekvédelem terén abban az értelemben jelentett újrakezdet, hogy egészen újfajta gazdasági és gazdaságpolitikai jelenségekkel, kihívásokkal szembesültek. Az országos hierarchián belül új szervezeti felépítményt kellett kialakítaniuk.<sup>88</sup>

Az ipartársulatok a magyar anyanyelvű iparosság gazdasági és nyelvhasználati érdekeinek képviselőit is felvállalták. Szinte az egész korszakon keresztülhúzódnak a tervek, a javaslatok és az újra és újra megfogalmazódó követelések. A magyar kisiparos társadalom meglepő aktivitást mutatott ezen a területen. A magyar vezetésű társulatok helyzetét több problémakör befolyásolta. Az egyik az általános jellegű, sőt állandónak mondható, a közgazdasági viszonyokból (árzuhanás, magas munkaárak, fizetésképtelenségek, sérelmes adófajták és behajtásuk stb.) eredeztethető válságérzet volt. A kortársak szerint ennek alapját a mind szervezettebb nagyipari termelés és nagykereskedelem következményei, valamint az állami befolyás(olás) növekedése alkotta. Voltak olyanok, akik a világgazdasági átrendeződés hatásainak a begyű-

rűződését is felfedezték, és rámutattak az ipar működési zavarainak az agrárválsággal való szoros összefüggésére.<sup>89</sup> A Rimaszombati Járási Ipartársulat 1922. évi 13 pontja például minden bizonnyal a többségi véleményt tükrözte.<sup>90</sup> A dunaszerdahelyi ipartársulat javaslata 1931-ben a galántaiakkal közösen megfogalmazott memorandumban az alacsony kamatú, hosszú lejáratú kisipari kölcsönt sürgette, és rámutatott az iparosság hátrányos adómegekülönböztetésére is.<sup>91</sup>

A világgazdasági válság idején a vásárlóerő csökkenése a kisipari termékek eladását vetette vissza, ami a műhelyek bezárását vonta maga után. Ebben az időben többek között az adókvetések revízióját, a szociális terhek csökkentését, a nagyipari terjeszkedés (elsősorban a Baťa-cég vidéki műhelyeinek) visszaszorítását és a munkanélkülivé lett iparosok állami segélyezését szorgalmazták.<sup>92</sup> A Párkányi Járási Ipartársulat 1933-ban a csődmegnyitások elhalasztását kérte. A pénzügyi, igazságügyi és kereskedelemügyi minisztériumnak eljuttatott memorandum a gazdamoratórium negatív következményeit (a gazdaadósságok behajthatatlansága), a bankhitel korlátozását, a készpénzcsökkenés következtében az áruértékesítés nehézségeit sorolta fel. A közterhek és az adók csökkentését kérték. A moratórium bevezetését, tehát az ingóságok meghagyását, a lefoglalások beszüntetését javasolták ugyanaddig, amíg a gazdamoratórium tartott, és vonatkoznia kellett a magánadósságokra és az adóhátralékokra is. Az általuk kidolgozott törvényjavaslat a kiségzisztenciák védelmét kívánta biztosítani.<sup>93</sup>

Gáspár Jenőnek, a Vágsellyei Járási Ipartársulat titkárának az 1932-es évet elemző lendületes beszámolója, kitérve a nemzetközi gazdasági viszonyokra, a kisiparosság helyzetéről festett sötét képet, túlhangsúlyozva annak rendi hivatását és küldetéstudatát: „Kritikánk gyakorlásában nem szorítkozhatunk territorialitásra; egy állam, egy nemzet gazdasági élete a logika vas következetességével kapcsolódik az egész világ gazdasági szervezettségébe, olyan ez a gazdasági struktúra, mint egy kártyavár, amelyben ha egy kártya megmozdul és kiesik: összedől az egész. Nemzetek politikai, gazdasági és szociális életének csak egy alapja lehet: az etika, az erkölcs [...] E világörületben jólmenő iparosok és kereskedők – a társadalom azon rétegének zöme, amely a humanizmus, az emberi eszmék újjászületése óta csak előre tudta vinni a civilizáció zászlaját, mert örökös ütközőközpontja volt a társadalom feudális, arisztokrata, minden újítástól borzongó rétege és az emberiség nincstelenjeinek, a mobnak, azaz a máról holnapra élő sötét massa között, amely tulajdonképpen védte a polgári eszméket s minden túlkapások villámhárítójaként szerepelt s akiknek köszönhette a XX. század majdnem minden anyagi és szellemi értékét, ma lerongyolva, éhesen, réveteg tekintettel, letargikusan kóborol az elhagyott pusztán.”<sup>94</sup> Ez a szubjektív előadásmód mégis érzékletesen jelezte azt az elhúzódó válságot, amely a kisiparos és a kiskereskedő réteget sújtotta. Úgy tűnik, hogy az agrárfoglalkozásuk mellett ez a réteg volt az időszak másik vesztese.

Volt egy olyan problémakör is, amely a magyar vezetőségű ipartársulatok számára dilemmaként vetődött fel. Ez a szervezeti csatlakozás kérdése volt a Szlovenszkói és Podkarpatszka Ruszi Ipartársulatok és Grémiumok Országos Szövetségéhez, ennek legfőbb akadályát a hátrányos nemzetiségi megkülönböztetés képezte.<sup>95</sup> 1926 és 1928 között zajlottak azok a pozícióharcok, amelyek a magyar ipartársulatok helyzetére is hatással voltak. Az IGOSZ létrehozását valószínűleg az Ipari és Kereskedelmi Minisztérium szlovákiai részlege kezdeményezte az ipartársu-

lati tevékenység központosításának céljából.<sup>96</sup> Az egyoldalú állami lépések, a nyugati megyék ipartársulatainak szerveződése és a turócszentmártoni székhelyű IGOSZ preferálása ellen a kelet-szlovákiai szervezetek Kassán az Egyesült Iparosok Országos Szövetségét<sup>97</sup> alakították meg. Legfőbb érvük a szövetségi szervezet decentralizálása volt, amelynek alapját az ipartársulatok megyei szövetségei alkották. Az ipartársulati autonómia és öngazgatás gondolatát képviselték a kötelező belépéssel szemben, ami szerintük az ipartörvény szellemét sértette.<sup>98</sup> A Nyitrai Járás Vegyes Ipartársulatainak állásfoglalása ezt a koncepciót részleteiben fejtette ki. Háromlépcsős rendszert javasoltak. A megyei szövetségeket (a nagymegyeék területén) és a kamarai szövetségeket (az ipari és kereskedelmi kamarák területein) az ipartársulatok hozták volna létre, amelyeket a szlovákiai és kárpátaljai központi szövetség egyesített volna.<sup>99</sup> Az IGOSZ-t végül csak 40 ipartársulat alapította. Az előkészítő bizottság azért sürgette a járási testületek mielőbbi csatlakozását, mert az irányító-döntéshozó szervek megválasztása késett, emellett a tömeges támogatást is mielőbb biztosítani akarták.<sup>100</sup>

Az ipartársulatok kompromisszumos jegyeket tartalmazó trencsényi határozata (1927. április 10.), amelyet a magyar vezetőségek közül csak a komáromi és a rosznyói írt alá, nem sokat változtatott a helyzeten.<sup>101</sup> Az állami támogatást élvező IGOSZ a kötelező csatlakozást sürgette, amire később az 1930-as években is volt példa, tehát az összes szervezet nem támogatta a szövetséget.<sup>102</sup> Az EIOSZ-t nem tekintette partnernek, mivel az indoklás szerint magánegyesületként jogi felhatalmazása nem volt az ipartársulatok képviselőjére, és gyakorlati súllyal sem rendelkezett.<sup>103</sup> A viták lényegét azonban nemcsak az ipartársulati rendszeren belüli pozíciók megszerzése alkotta, hanem felszínre kerültek a nemzetiségi ellentétek is.<sup>104</sup>

Az IGOSZ alakuló közgyűlésére csak 1928. december 9-én került sor Trencsényben. A székhely körüli vita nem dőlt el egyértelműen Turócszentmárton javára, hiszen az erről való szavazáskor minimális többséget kapott. Az eddig feltérképezett adatokból úgy tűnik, hogy a járási ipartársulatok és az IGOSZ közötti ellentétek-feszültségek 1938-ig megmaradtak.<sup>105</sup> A magyar iparosság vezetői kivárára rendezkedtek be, illetve egy ideig az ideiglenes tagságot választották.<sup>106</sup> Magatartásukat és belépésüket az 1927. évi komáromi memorandumban foglalt követelések teljesítéséhez kötötték. A szövetség székhelyének Pozsonyba való áttételét, a társulatok pénzügyi hozzájárulásának méltányos mértékét és a szövetségi közlemények magyar nyelven való megjelentetését kérték.<sup>107</sup>

Ezek gyakorlatilag 1938-ig csak részben, kellő biztosítékok nélkül valósultak meg. A magyar érdekeket közvetítő tervek nem kerültek elfogadásra. Ez lett a sorsa a Losonci Járási Vegyes Ipartársulat tisztviselője, Vitovszky József által 1931-ben kidolgozott, az IGOSZ felépítését megújító új szervezeti szabályzatnak és a magyar titkárság gondolatának is.<sup>108</sup> Így érthető az a távolságtartás, amivel az IGOSZ-szal szemben a magyar ipartársulatok viseltettek, bár az általános jellegű iparos akciókban részt vettek (tiltakozások a kormány szerveknél, az ipartörvény reformja, a szakiipartársulatok engedélyezésének betiltása, a szervezetekkel szembeni állami támogatás elérése, szociális támogatások kiharcolása).<sup>109</sup>

A magyar nemzetiségű iparosság összefogására, érdekeik érvényesítésére nemcsak szakmai<sup>110</sup>, hanem az ellenzéki magyar pártok részéről politikai törekvések is születtek.<sup>111</sup>

## Következtetések

A bemutatott szervezettípusok (gazdasági egyesületek, szövetkezetek, ipartársulatok)<sup>112</sup> közös vonása, hogy előzményeik, működési és vezetési alapjaik az államfordulat előttre nyúlnak vissza. Csehszlovákia megalakulásával az új törvényi környezethez és a megváltozott gazdasági-hatalmi erőviszonyokhoz kellett alkalmazkodniuk. Betagolódásuk a csehszlovák gazdasági nacionalizmus kezdeti felerősödött szakaszában ment végbe, amikor a többségi irányítású gazdaságpolitika az egységes nemzeti gazdaság és intézményrendszer kialakítását tűzte ki céljául.

Integrálódásukat – amelyet körülbelül 1918–1919 és 1923–1924 közé helyeznék – a jogszabályozás megkésése, elhúzódása és az egységesítés során felmerülő problémák (ipari válság, Szlovákia piacvesztései, az ágazatok elmélyülő nehézségei stb.), valamint a nemzetközi gazdasági viszonyok anomáliái is nehezítették. A két világháború között a régi struktúrák részleges továbbélésére és újak keletkezésére egyaránt vannak példák. A megyei gazdasági egyesületek 1923-ig – nem utolsósorban a negatív kisebbségpolitikai gyakorlat következtében – megszűntek. Az ellenzéki magyar pártok az 1930-as évek közepétől, immár egy regionális szintű „gazdaságpolitikai koncepció” jegyében újították fel a gazdasági egyesületek tevékenységét. A magyar tagságú és ügyviteli nyelvű szövetkezetek és az ipartársulatok nagyjából egy időben kezdték meg érdekérvényesítő programjaik megvalósítását (1925-ben kezdte meg működését a Hanza, és elkezdődött a vegyes jellegű ipartársulatok létrehozása).

Mindkét szervezetfajta azonban belső deficittel küzdött. A szövetkezeti mozgalmat regionális és típusbeli széttöredezettség (Dél-Szlovákia a központi terület; a fogyasztási szövetkezetek túlsúlya) és az autonóm központok hiánya jellemezte. Az ipartársulatokat elhúzódó szerkezetváltási zavarok (pl. a szakipartársulatok kiválása, saját tőke hiánya) sújtották. A politikum a leghangsúlyosabban a gazdaréteget megszervező gazdasági egyesületeket támogatta, mivel egészen új felépítésüket kellett létrehozni. A szövetkezetek és az ipartársulatok keretei ezzel szemben folytonosságot mutattak, így esetükben (talán) kevésbé mutathatók ki a pártpolitika szerveztépfítő szándékai.

## Jegyzetek

33. A gazdasági alrendszer értelmezésére a szerzőtől *Új Szó*, 2005. 3. sz. (február 4.) 12–13. p.
34. „A szervezet olyan rendezett és hierarchizált emberi együttes, amely egy-egy adott cél érdekében biztosítja tagjai együttműködését és koordinációját” (Vámosi 2002, 121; lásd még Andorka 2003, 407–408; Weber 1992, 130).
35. Weber meghatározásában a gazdasági szervezetek rendje (normái) a cselekvéseket szabályozta. Ezek a cselekvések önálló gazdálkodást jelentettek (Weber 1992, 91).
36. Kulturális keretrendszer alatt Sziklay Ferenc a társadalmi, kulturális, közművelődési, népművelési, oktatásügyi, testnevelési és ifjúságtámogató szerveződésekert értette (Borsody 2002, 92–93).
37. A nagyobb szervezeti kerethez tartozók (divizionálisak) közé az ellenzéki magyar pártokon belül célzatosan létrehozott szakosztályokat és a politikai szereplők által gazda-

sági szférában alapított, kezdeményezett vállalkozásokat – mint részterületeket-alrendszereket képezőket – sorolom.

38. Az első csoporthoz tartozó pénzintézetek (letéti bankok) néhány kérdését már előző tanulmányaimban vizsgáltam (vö. Gaucsík 202/2003; 2004).
39. A földműves- és a gazdaráteget, valamint a földbirtokosságot sújtó földbirtokreform, az 1930-as évek második felében aktuális gazdaadósságok rendezésének kérdésköre, illetve a mezőgazdaság általános helyzete túlmutat e dolgozat keretein. A szlovákiai magyarsággal foglalkozó munkák (ha csak a gazdasági jellegű szerveződések vizsgáljuk) nagyon marginálisan és vázlatosan csak a szövetkezeteket említik. A gazdasági egyesületekkel és az ipartársulatokkal ezért részletesebben foglalkozom.
40. 6. táblázat. A Szlovákiához került vármegyék gazdasági egyesületeinek részleges adatai

| A szervezet neve                          | Székhelye       | Alapítási/újraalakulási év | Szlovákiában 1922-ig működő |
|---|-----------------|----------------------------|-----------------------------|
| Abaúj-Torna Vármegyei Gazdasági Egyesület | Kassa           | 1860/1880                  | ?                           |
| Barsmegyei Gazdasági Egyesület            | Léva            | 1860                       | igen (van adat)             |
| Gömör-Kishontmegyei Gazdasági Egyesület   | Rimaszombat     | ?                          | ?                           |
| Hontmegyei Gazdasági Egyesület            | Ipolyság        | 1883                       | valószínűsíthető            |
| Komárommegyei Gazdasági Egyesület         | Komárom         | 1869                       | valószínűsíthető            |
| Nógrádmegyei Gazdasági Egyesület          | Balassagyarmat  | 1860/1881                  | igen (van adat)             |
| Nyitra Vármegyei Gazdasági Egyesület      | Nyitra          | 1861                       | igen (van adat)             |
| Pozsonymegyei Gazdasági Egyesület         | Pozsony         | 1860                       | valószínűsíthető            |
| Sárosmegyei Gazdasági Egyesület           | Eperjes         | 1865                       | ?                           |
| Szepesmegyei Gazdasági Egyesület          | Lócse           | 1841                       | ?                           |
| Zemplénnvármegyei Gazdasági Egyesület     | Sátoraljaújhely | 1860/1864                  | ?                           |

Forrás: *Gazdasági...* 1896, 40, 41, 161, 188, 378, 391, 415, 634

Kisebbségi, regionális-lokális vonatkozású, a magyar etnikai és szórványterületen kívül található, ill. a kárpátaljai egyesületeket nem vettem figyelembe. A táblázatban feltüntetett adatok hiányosak, csak tájékoztató jellegűek. A hatalomváltás után is működőkről a szövegben esik majd szó. Az egyesületeket elsősorban a 19. és a 20. század fordulójától kellene figyelemmel kísérni (tevékenységi kör, irányító személyek) a szlovákiai közigazgatási reformig, 1922-ig, amikor megszűntek. További kutatások szükségesek, hogy részletesebben feltárják nemcsak ezeknek a szervezeteknek, hanem az egyéb társulásoknak (gazdaköröknek) is az 1918 utáni működését.

41. A Szlovákia területén található egykori magyar megyéket hat nagyobb területű megyébe vonták össze. Megnevezésüket innen kapták (nagy megye vagy nagy zsupa – veľžupa).
42. Az ún. nagy zsuparendszert az 1920. február 29-i 126. sz. törvény vezette be. Az 53. § a megyei vállalkozások vezetőit állami alkalmazottaknak tekintette. A nagy megyék szövetségeket (župná svazy) is létrehozhattak, amelyek több nagy megye érdekeit képviselhették, de nem vállaltak fel állami feladatokat (63. §). – A törvényt a 310. sz. kormányrendelet (1922. október 26.) léptette életbe, végrehajtását a 378. sz. (1922. december 21.) rendelet írta elő. Az állami szakhatóságok átszervezését és a jogkörök átruházását a 383. sz. (1922. december 22.) rendelet szabályozta, de ebben külön nem szerepeltek a gazdasági egyesületek (végrehajtásáról az 1923. január 29-i hirdetmény rendelkezett). A vármegyei vagyonállomány felmérésére és átvételére a 332. sz. 1922. november 3-i rendelet szellemében került sor, amely csak az önálló alapokat és alapítványokat konkretizálta, de a gazdasági egyesületekre nem tért ki (vö. Pálesch 1923, 979, 1041, 1216). – A gazdasági egyesületek által képviselt ingó és ingatlan vagyonnal kapcsolatos adatok teljesen ismeretlenek. Egy 1927-es áttekintés szerint – amely a tartományi rendszer előzményeit is érintette – a Szlovákia területén található megyék aktív vagyona 77,154 millió Kc volt (vö. *Verejná...* 1930, 52/l. táblázat). – Az egyesületi jog lehetővé tette szakjellegű (odborové spolky, organizácie) és gazdasági egyesületek (hospodárske spolky) alapítását (*Spoločovanie...* 1923, 9).

43. Ezeknek a szervezeteknek az igazgató bizottságai a megye mezőgazdasági szakcsoportjai-ként működhettek (*Spoločovanie...* 1923, 9). Fodor Jenő a szervezetek tevékenységét a magyarság szempontjából negatívan értékelte (Fodor 1940, 186).
44. Szilassy Béla (1881–?) a kezdetektől részt vett a kisgazdapárt szervezésében. 1920-ban az ellenzéki pártok Közös Bizottságának az elnöke. 1925-ben a Magyar Nemzeti Párt egyik alelnöke. 1929-ben szenátor, 1938 után a Felvidéki Minisztérium államtitkára. Részletesebben (Angyal 2002, 332–333).
45. Így került sor például a szenci Gazdakör feloszlására is. Az 1925-ben alakult Szenci Gazdasági Egyesület (nincs kapcsolatban a fentiekben tárgyalt szervezetekkel!), amely tagsága számára műtrágyát biztosított, politikával nem foglalkozott, mégis állandó rendőri megfigyelés alatt volt (Pozsonyi Állami Levéltár Vágsellyei Fiókleveltár [a továbbiakban: PÁLVF], Galántai Járási Hivatal, 17. d., 874).
46. Szilassy gondolatmenetében a gazdasági autonómia nemzetiségi kiterjesztése, az etnikai alapú gazdakamarák létrehozása is megjelenik.
47. Nincs adatom arra vonatkozóan, hogy a határváltozás során területileg jelentősen csökkent két vármegye egyesületei mikor vonták össze, de minden bizonnyal erre 1918 után került sor. Az eddigi kutatásokból már annyi kiderült, hogy a szervezet titkára 1906-tól Fodor Jenő volt. Az 1920-as években a kisgazdapárt alelnöke, a Gömör-Nógrád Megyei Gazdasági Egyesület hivatalos lapjának, a *Magyar Gazdának* a felelős szerkesztője. 1935-től a regionális gazdasági egyesületek létrehozásának irányítója, egyben a tornaljai székhelyű Sajóvölgyi Gazdasági Egyesület elnöke. Az első bécsi döntés után a felsőház tagja, a Felvidéki Gazdasági Egyesületek Országos Szövetségének elnöke (tevékenységével a továbbiakban még részletesebben foglalkozom) (*Prágai Magyar Hírlap*, 1923. január 9., 5. p.; *Prágai Magyar Hírlap*, 1935. február 19. 10. p.; Fodor 1940, 186).
48. Szent-Ivány József (1884–1941) az Országos Magyar Kisgazda-, Földmives-, és Kisiparos Párt, majd a Magyar Nemzeti Párt vezetője. Többször képviselő a prágai parlamentben. Gazdálkodási tapasztalatait kamatoztatta az egyes gazdasági kérdések vizsgálatakor. Gazdaságpolitikai koncepciói, felvetései és javaslatai termékenyítőleg hatottak a szlovákiai magyar gazdasági önvédelem kibontakozására (Angyal 2002, 331–332).
49. Nyitrai Állami Levéltár (Štátny archív v Nitre), Nyitra megye, 39. d., prez. 11 513.
50. A híradás közli Törkölly József állásfoglalását is, aki a védelmet egy prágai ügyvéddel együtt látta el. Az egyesület vezetősége a megszüntetés veszélyének fő vádját, hogy nemzetiségi szervezet és így potenciális veszélyforrás az államra, azzal kísérlete meg kivédeni, hogy a régió szlovák gazdáit is integrálni akarta. Sajtóorgánumát, a *Gömöri Gazdát* szlovákul is meg akarták jelentetni, és szlovák nyelvű gazdasági előadásokat terveztek.
51. Az immár részletesen kifejtett vádak szerint az egyesület megszegte az alapszabályait, amikor politikai szerepet vállalt, az állam gabonaellátása ellen agitált, és gyűlésein a tagok a magyar himnuszt énekelték. A határmegállapító bizottsághoz eljuttatott memorandum és a szabad terményforgalom (minden bizonnyal a déli, magyarországi piaci kapcsolatok felújításának) szorgalmazása eszerint politikai aknamunkának számított (*Prágai Magyar Hírlap*, 1923. április 20. 3. p.). – Az egyesület elődjét, a Gömör-Kishontmegyei Gazdasági Egyesületet Szent-Ivány vezette. Később erről így írt: „jóval a forradalom előtt néhány lelkes munkatársam biztatására és segítségével 900-nál több kisgazda tagot toboroztam, s a sok akadály dacára keresztülvittem, hogy a vezetésben teljesen egyforma mértékkel vegyenek részt kisgazdák és földbirtokosok, és az egyesület demokratizálása érdekében messzemenő további terveim is voltak. Ideálom a falu gazdasági, kulturális felemelése.” A tagság a kisgazdapárt választóbázisát jelentette. Szent-Ivány József erre az alapra támaszkodva szervezte meg a párt adminisztrációs központját Rimaszombatban, míg Komárom volt a szervezőmunka központja (*Prágai Magyar Hírlap*, 1923. augusztus 5. 2. p.; *Magyar Gazda*, 1922. március 5. 1. p.). Az egyesületbeli munkájára hivatkozik még az 1932-es érsekújvári beszédében (Hangal 1940, 79; Angyal 2002, 57).

52. 1921-ben 150 szövetséget tartozott hozzá (*Magyar Gazda*, 1921. július 10. 1. p.).
53. Az igazgatói tisztet Kratsik Jenő töltötte be. Az 1920-as évek elején az elnök Malcomes Béla volt (*Prágai Magyar Hírlap*, 1923. február 17. 7. p.; Angyal 2002, 63).
54. A szövetséget ügyvezető igazgatója Beinrohr Dezső, a Magyar Nemzeti Párt (minden bizonnyal lévai járási) titkára volt. Az igazgatóság elnöki tisztét Kmoskó Béla lévai ügyvéd látta el. A vállalkozás tejszövetkezetet is működtetett. 1929–1930 között *Garamvölgyi Magyar Gazda* néven „köz- és mezőgazdasági” lapot jelentetett meg Beinrohr Dezső főszerkesztésében (*Garamvölgyi Magyar Gazda*, 1929. november 1. 1–3. p.; uo. 1929. december 1. 5. p.; uo. 1930. január 1. 1. p.; uo. 1930. február 1. 9. p.; uo. 1930. április 1. 3. p.; uo. 1930. május, 1–2; uo. 1930. június, 2–3., 5. p.; uo. 1930. augusztus, 1–2. p.). – A Lévai Első Bank magyar pénzüzettként az 1930-as évek elején sikeres szanalási akciót hajtott végre a Pozsonyi I. Takarékbank támogatásával. Schubert Tódor, a lévai szellemi élet egyik legjelentősebb alakja, aki az 1937. évi kisebbségi konferencia szervezőjeként és előadójaként ismert, 1923-tól ügyvezető igazgatója volt a banknak. Kmoskó Béla 1930-tól lett az igazgatóság elnöke (Schubert 1940 18–21).
55. Fodor Jenőre lásd az 54. jegyzetet.
56. 7. táblázat. A szlovákiai magyar gazdasági egyesületek szervezeti rendszere\*

| A szervezet neve                       | Alapítás dátuma     | Székhely       |
|--|---------------------|----------------|
| Nyugatszlovenszkói Gazdasági Egyesület | 1933. február 23.** | Galánta        |
| Csallóközi Gazdasági Egyesület         | ?                   | Dunaszerdahely |
| Nyitravölgyi Gazdasági Egyesület       | ?                   | Érsekújvár     |
| Garamvölgyi Gazdasági Egyesület        | 1937. július 4.     | Léva           |
| Középszlovenszkói Gazdasági Egyesület  | ?                   | Losonc         |
| Sajóvölgyi Gazdasági Egyesület         | 1935. február       | Tornalja       |
| Bódvavölgyi Gazdasági Egyesület        | 1936. november 8.   | Szepsi         |
| Bodroközi Gazdasági Egyesület          | ?                   | Királyhelmece  |

*Forrás:* Szlovák Nemzeti Levéltár, Országos Hivatal, 137. d. 1586/1936 prez.; *Bars*, 1937. június 27. 1. p.; *Bars*, 1937. július 11.1–2. p.; *Prágai Magyar Hírlap*, 1935. február 6. 6. p.; Fodor 1940, 187; Pukkai 1994, 62.

\*A táblázat csak az eddigi részkutatások eredményeit tartalmazza. A többi egyesület hiányzó adatait a későbbiekben még tisztáznom kell. A szövegben csak három egyesület megalakulását tekinthettem át. A többi egyesületre vonatkozó, még felkutatásra váró adatokat a regionális sajtótermékek rejtik.

\*\*A Nyugatszlovenszkói Gazdasági Egyesületre vonatkozó híradás Pukkai László hivatkozott munkája szerint a Hanza Szövetkezeti Újságban található, de ehhez a számhoz nem jutottam hozzá, így csak rá tudok hivatkozni (Pukkai 1994, 62). Az egyesület 1933. évi megalakulásának körülményeit még ellenőrizni kell.

57. Az egyesület elnöke Fodor Jenő lett. Alelnökké Hámos Lászlót és V. Oros Jánost választották.
58. A kereskedőket tömörítő grémiumok az ipartörvény 155. §-ának 2. bek.-e és az 1930. június 20. 81. sz. kormányrendelet alapján jöhettek létre. Az ipartársulatokból való kiválásuk érdekellentéteket szült, és a helyi, járási gazdasági rivalizálást erősítette. A magyarlakta területeken működő és szintén az államfordulat előtti mintákra támaszkodó testületek történetének feldolgozása még várat magára.
59. Ekkor még a Sajóvölgyi Gazdasági Egyesület lapja, a *Sajóvidéki Gazda* látta el ezt a feladatot. 1937-ben már a lap átalakításáról és átvételéről döntöttek, új neve a *Gazdák Lapja* lett.
60. A gyűlésen részt vevő jegyző figyelmét nem kerülte el a politikai irányultság sem. Részletes jelentésében említette, hogy a tagság a keresztényszocialista és a nemzeti párt támogatóiból verbuválódott, a közgyűlést pedig a két párt titkára vezette (Szlovák Nemzeti Levéltár [Slovenský národný archív], Országos Hivatal [Krajinský úrad v Bratislave], 137. d., 1586/1936 prez.).

61. Az alakuló közgyűlés hónapja itt egyértelmű elírás. A szövegben csak három egyesület megalakulását tekinthettem át. A többi egyesületre vonatkozó, még felkutatásra váró adatokat a regionális sajtótermékek rejtik.
62. 1938-ban kb. 10 000 tagja volt a szövetségnek. (Fodor 1940, 188; lásd még *A felvidéki... 1938*, 89).
63. *A Gazdasági egyesületeink a felvidéki magyarság szolgálatában* című írása előadás formájában 1938. március 2-án a Lévai Járási Magyar Közművelődési Testület kisebbségi közgazdasági előadássorozatán hangzott el. A *Barsban* közölt téma általános jellegű, nem egyezik meg a Hangel László szerkesztésében megjelent kötetben lévő címmel (vö. *Bars*, 1938. február 6. 2. p.).
64. További kutatásoknak kell felderíteniük a pénzügyi támogatások csatornáit (tagdíjak, járási hivatalok, tartományok, Országos Hivatal) (Fodor 1940, 193). Hantos László, aki tevékenyen részt vett a kisebbségi magyar szövetkezeti és gazdasági életben (a Sajtóvölgyi Gazdasági Egyesület tisztviselője volt, egy időben a *Hanza Szövetkezeti Újság* szerkesztője), szintén említi a gazdasági egyesületeket (Hantos 1986, 30; uő 2002, 89; lásd még Esterházy 2000, 242; csak mellékesen említi Varga 1938, 222).
65. A differenciált és szakosodott csehszlovák szövetkezeti rendszer történeti előzményeire és az 1918 előtti anyagi-szerkezeti alapokra lásd Gaucsík 2002, 81–84. A cseh országrészek kis- és középszintű pénzügyi alapok (takarékpénztárak, ipari és mezőgazdasági szövetkezetek) sokkal fejlettebbek voltak, az önszegély elve mellett fokozottabban fordultak a nyereségorientáltság felé. A szervezeti formák tekintetében az 1920-as évek törvényei pontosan körülhatárolták és kodifikálták a szövetkezetek hatáskörét (vö. Lacina 2000, 177–185; a szlovák szövetkezetekre vö. Horváth – Valach 1975, 86–89; Martuliak 1995). A legjobban használható korabeli összehasonlító áttekintés Rados K. Bélától származik (1932a, 694–703).
66. Az Országos Központi Hitelszövetkezet (OKH) a felülről történő szövetkezetszervezés eredményeképpen jött létre. Az 1898. évi hitelszövetkezeti törvény (XXIII. tc.) a gazdasági és az ipari szövetkezeteket szabályozta. Az OKH-t állami üzletrészesjegyzéssel alapították, a hitelszövetkezeteket tömörítette. Csehszlovákiához 1411 községben működő 428 tagszövetkezet került 109 424 taggal. Ezek 6,4 millió korona üzletrészt képviseltek, 42,3 millió korona betéttel és 67 millió korona vagyonnal rendelkeztek (Schandl Károly 1938). A Hungya a fogyasztási szövetkezetek központjaként 1898. január 23-án alakult meg. Alapítását Károlyi Sándor gróf kezdeményezte. A Hungyához a fogyasztási szövetkezetek tartoztak. Az adatok valójában nagyon eltérnek. Rados K. Béla szerint Szlovákiában és Kárpátalján 1919-ben az összes „magyar típusú” hitelszövetkezet 391 volt (Rados 1932b, 768; más adatközlésre Faltus – Průcha 1969, 261). – A szövetkezeti statisztikára vonatkozó adatok az 1930-as évektől megbízhatóbbak. Az újabb szlovák szakirodalom szerint 595 fogyasztási és 262 hitelszövetkezet, ill. 281 állatbiztosítási szövetkezet és 8 szövetkezeti szeszfőzde került Szlovákiához (Fabricius – Holec – Pešek – Virsik 1995, 89).
67. A Központi Szövetkezet (Ústredné družstvo) 1919. január 23-án Zsolnán csak szlovák szövetkezetek hozták létre (ezek között 5 hitelszövetkezet, 1 fogyasztási szövetkezet és 2 fizikai személy volt (Fabricius – Holec – Pešek – Virsik 1995, 89)! Pozsonyi székhellyel működött. Az Agrárpárt befolyása alatt állt. Az 1919-es 210. sz. törvény rendelkezései szerint a Csehszlovákiához került szövetkezeteknek közgyűlési határozattal kellett kimondaniuk a magyarországi központoktól való elszakadást, és a szlovákiaihoz való csatlakozást. Üzletforgalmukat és pénzügyi összeköttetéseiket is át kellett irányítaniuk. Gyakorlatilag azok a magyar szövetkezetek, amelyek ezt 1919. augusztus végéig nem tették meg, a Központi Szövetkezet egyoldalú határozatával lettek a szlovák központhoz csatlakozva. Az 1919. évi 492. sz. rendelet a kötelező évi ellenőrzést vezette be. A korszakban üzleti, pénzügyi, revíziós és szervezeti központként a többi szövetség között erős pozíciót vívott ki (Pozsonyi Állami Levéltár Vágsellyei Fiókleveletár [Štátny archív v

- Bratislave, pobočka Šaľa] [PÁLVF], Pozsonyeperjesi Hitelszövetkezet [Úverové družstvo Jahodná] [PH], 1912–1934, 2. d. [sz. n.]; Fabricius – Holec – Pešek – Virsik 1995, 82; Faltus – Průcha 1969, 261–267).
68. Vö. a 85. oldalon található részletes táblázatot, amely nagyon jól mutatja a horizontális és vertikális kapcsolatokat. A csehországi területek szövetkezeti rendszerét vázlatosan bemutatja Judik Béla (1933).
69. Vö. a *Melléklet* táblázatait tanulmányom első részében: *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2005. 2. sz. 35–36. p. Az egyes nemzetiségekre lebontott 1931-es adatok, amelyek az ügyviteli nyelv alapján lettek csoportosítva, Rados K. Béla tanulmányából származnak, aki a csehszlovák szövetkezeti statisztika legteljesebb feldolgozását végezte el (1932b, 767–778). A számítások a táblázat adatai alapján készültek.
70. Raiffeisen, Friedrich Wilhelm (1818–1888) a német földműves hitelszövetkezeti mozgalom atyja. A cseh területeken nemzetiségi alapon különültek el a cseh hitelszövetkezetek. František Cyril Kampelík (1805–1872) neve után „kampeličky” megnevezést kaptak.
71. Schulze-Delitzsch, Franz Hermann (1808–1883) német nemzetgazdász és politikus, az általa népszerűsített polgári-iparos hitelszövetkezetek névadója.
72. Az 1929-es statisztika 305 fogyasztási, 16 ipari, 3 építő- és lakásszövetkezetet talált (*Národnostní... 1930*, 142). A magyar fogyasztási szövetkezetekre vonatkozó csehszlovák adatfelvételek összehasonlító vizsgálata és ezek forráskritikai ellenőrzése még várat magára. A minden bizonnyal téves adatokkal operáló egyik korabeli cseh tanulmányra lásd *Národnostní... 1931* zárí, 36–41; *Národnostní... 1931* prosinec, 126–130. p.
73. Számításai szerint az állami jóállású építkezéseknél (az 1931. évi 205. sz. törvény alapján) a magyarságot 61,6 millió Kč illette volna meg, az állami kölcsönből pedig 1,68 millió Kč járt volna.
74. A csehországi németiség szinte valamennyi szövetkezeti típusra létrehozott ilyen szervezeteket (*Statistická... 1925*, 2, 156–158). Szlovákiában és Kárpátalján a rutén és a zsidó kisebbség is szervezhetett ilyen központokat. (Rados 1932b, 775–778; Varga 1938, 218; Vavrik 1993, 50; Faltus – Průcha 1969, 274).
75. A Hanzával részletesen foglalkozik Pukkai László (1994), de könyvének statisztikai adatait, mivel a forráshelyeket legtöbbször nem közli, fenntartásokkal kell kezelni. A Hanza 1925. október 1-jén Galántán kezdte meg működését. Az üzleti forgalom 1930-ig egyenletesen emelkedett, és 1930–1931-ben – miután a gazdasági válság elérte a szövetkezeti szférát – lelassult, majd 1932-től újra növekedés volt tapasztalható.

8. táblázat. A Hanza Szövetkezeti Áruközpont tevékenységének néhány mutatója

| Év   | Forgalom (1 000 Kč) |               | Szövetkezetek száma |
|------|---------------------|---------------|---------------------|
|      | Központ             | Szövetkezetek |                     |
| 1925 | 2 222               | 22 639        | 75                  |
| 1926 | 13 144              | 29 728        | 133                 |
| 1927 | 23 099              | 36 232        | 141                 |
| 1928 | 30 550              | 43 302        | 151                 |
| 1929 | 33 122              | 46 578        | 162                 |
| 1930 | 32 055              | 44 171        | 165                 |
| 1931 | 31 728              | 43 432        | 168                 |
| 1932 | 33 709              | 45 138        | 171                 |
| 1933 | 35 685              | 49 467        | 178                 |
| 1934 | 40 834              | 53 994        | 182                 |
| 1935 | 43 659              | 58 500        | 186                 |
| 1936 | 50 934              | 64 624        | 197                 |
| 1938 | 61 318              | 73 353        | 211                 |

Forrás: Vavrik 1993, 24

A Galántai Járási Ipartársulat iratállományában, mivel a munkaadó a tanoncokat, segédet köteles volt bejelenteni, fennmaradt az áruszövetkezet dolgozóinak az egyik (ter-

- mészetesen nem teljes) névsora a személyi adatokkal, a fizetési kategóriákkal stb. együtt (PÁLVF, Galántai Járási Ipartársulat [Okresné živnostenské spoločensvo v Galante], 1934–1940, 3. d., 583/1935 és Zoznam zamestnancov – Alkalmazottak jegyzéke). A belső ügyviteli szabályzatokra, a könyvvitel, a zárszámadás, ill. az üzletvezetés személyi és formai feltételeire lásd Borecky é. n.; Benczúr Jenő–Nagy Ferenc 1923.
76. A betétei 1930-hoz viszonyítva 295 ezer Kč-ról 1938-ra 9,8 millió Kč-ra emelkedtek. A folyósított kölcsönök 1938-ra 10,0 millió Kč-át értek el. Vö. még *A Hanza...* 3–4; Pukkai 1994, 64–71 (a hitelszövetkezet gazdálkodására ugyanazokat az adatokat közli, de forrásmegjelölés nélkül, lásd 68. p.; Vavrik sem közli a forrást). – Vavrik Ferenc – adatok szintjén ellenőrizhetetlen – véleménye szerint a Hanza Hitelszövetkezet (feltehetően 1938-ban) a magyar hitelszövetkezetek 150 millió Kč-ás betétállományából alig 1/15-öd részt képviselt (Vavrik 1993, 53).
77. A prágai székhelyű Centrokoooperatív a földműves-szövetkezetek szövetsége volt.
78. Fedor Houdek, a Központi Szövetkezet elnöke a Hanza előző körlevelére válaszul, a tagszövetkezeteknek küldött indoklásában a két szervezet közti viszonyt így jellemezte: „a Központi Szövetkezet a Hanza érdekeit a legvégső határokig támogatta. Az ellentét, amennyiben ilyen egyáltalán létezik, 1934 folyamán keletkezett, amikor a Hanza többet kívánt, mint amennyit a Központi Szövetkezet szövetségi-szervezeti indokokból adhatott. A különféle szövetségi-szervezeti problémákat a Központi Szövetkezetnek magasabb szövetségi szempontokból kell megoldania, s mindenkor az egyes szövetségi csoportok vagy kategóriák hátránya nélkül. Minden kezdeményezés, amelyben a Központi Szövetkezet a szövetségek egyes csoportjait és kategóriáit részesítené, a többi csoportoknál és kategóriáknál mint sérelem vagy károsodás jelentkeznek. A szövetségi eszme lényege szerint demokratikus, mindenki részére egyenlő jogokat és kötelezettségeket biztosít, ezért a Központi Szövetkezet se tehet sem[m]iféle különbségeket saját tagjaik között, pl. azáltal, hogy az egyiknek adnak, a másiknak pedig nem adnak kölcsönt. Hangsúlyoznunk kell, hogy ha az ellenőrzések végzésére, az ellenőrzési költségek számlázására, a feleslegek és kauciók elhelyezésére vonatkozólag más szövetségi csoportok vagy kategóriák is hasonló kívánalmakat támasztanak, lehetetlen volna teljesíteni azokat a feladatokat, amelyek a szövetségre hárulnak s amelyeket a szövetség végez a földműves nép érdekében, tekintet nélkül nemzetiségükre és vallásukra” (PÁLVF, PH, 1912–1934, 2. d., 109/934).
79. A NUPOD (Nákupná ústredňa potravných družstiev [Fogyasztási Szövetkezetek Beszerző Központja]) 1934-ben a Központi Szövetkezet kezdeményezésére, a szlovákiai fogyasztási szövetkezetek központosított áruellátásának céljából jött létre. A korábbi széttagolt rendszerben működő szövetségek és felvásárlóközpontok gyorsan csatlakoztak hozzá. 1934 végére már kb. 600 fogyasztási szövetkezetet látott el, és elkezdte fiókhálózatának kiépítését. A Hanzával való kapcsolatfelvétel tehát egy koncentrációs-racionalizálási folyamatba ágyazódott, annak részét képezte. A Hanza-vezetőség sikerét jelenti az, hogy közös irodát nyithattak, amelynek a vezetője 1936. január 1-jétől az áruszövetkezet igazgatója, Nagy Ferenc lett. Az árubeszerzés egy csatornában keresztül történt, de a pénzeket külön számlánkon vezették. A hivatalban a két szervezet képviselői paritásos alapon foglaltak helyet (vö. Pukkai 1994, 63 [csak említi, de nem emeli ki jelentőségét]; *A Hanza...* 6; Vavrik 1993, 23; Fabricius – Holec – Pešek – Virsik 1995, 92, 100). A Hanza tagszövetkezeteinek ellenőrzésének jogát 1934-ben kapta meg, de a pozsonyi központ revíziós előjoga továbbra is fennmaradt (Vavrik 1993, 30). 1932–1933-tól a Központi Szövetkezet már tárgyalásokat folytatott a Hanzával egy országos szintű központi árubeszerzési szervezet létrehozására, amelytől azonban a Hanza kezdetben elzárkózott (PÁLVF, PH, 1912–1934, 2. d., 109/934). – A tagszövetkezetek 1934-ben az áruk 82%-át vásárolták a központtól. 1935-ben kereskedésük összforgalma 95%-ot tett ki. Az áruközpont összforgalma az 1924. évi 39 millióról 1935-re 56 millióra emelkedett (vö. *Hanza Szövetségi Újság*, 1935. június 15. 3. p.).

80. Érdekes, hogy Machnyik Andor tollából egy eléggé kategorikus, negatív megjegyzés is született: „a szövetkezeti és szervezkedési érzék és erő teljesen hiányzik” (Machnyik Andor 1993, 13). Ez inkább abból származhatott, hogy a mezőgazdasági, üzemstatisztikai kutatásait összefoglaló könyvében a szövetkezeti kérdésekkel nem foglalkozott, és a témakör iránt sem érdeklődött.
81. A kereskedőket megszervező grémiumok külön szakipartársulatokként 1930-tól váltak ki az ipartársulatokból. A kiskereskedelemben részt vevő magyar kereskedők helyzetét Rozinski László elemezte. Szerinte a magyar kereskedők számarányban nagyon alulreprezentáltak voltak, és a versenyképességük is csökkent. A kivezető utat a szövetkezet-alapításban és az állami támogatásban jelölte meg (vö. *A szlovákiai... 1938*).
82. A Borovszky-féle monográfiákban az ipartársulatok is felbukkannak (Borovszky 1899, 394; Borovszky 1904, 332; Borovszky 1907, 239; Borovszky 1911, 216; Borovszky é. n. 33).
83. Csehországban az 1859-es iparrendelet és az 1907-ből származó 199. sz. birodalmi rendelet maradt érvényben. A magyar törvények közül pedig az 1884-es XVII. sz. és az 1899. évi XXV. sz. törvény. További kisebb jelentőségű intézkedések vonatkoztak még az ipari és a kereskedelmi életre. Ilyen volt többek között a nyolcórás munkaidőről szóló törvény (91/1920), a közszolgálati törvényt módosító (279/1920) rendelkezés és az üzemi választmányokat szabályozó (330/1921) törvény.
84. A törvény 1924. október 10-i datálású. A nem kisipari jellegű tevékenység és intézmények elkülönítésére (*Sbírka... 1924, 1629*).
85. Pozsonyban és Kassán a hasonló vagy rokon szakmák külön szakosztályokat is létrehozhattak.
86. A társulatok átalakulását az 1924. november 28-i 260. sz. kormányrendelet írta elő.
87. A részletes kompetenciákra és feladatokra, valamint a szervezeti felépítésükre lásd *Sbírka... 1924, 1608–1609, 1614–1622*.
88. A magyar kisiparos sajtóban a galántai, dunaszerdahelyi, somorjai, vágsellyei, komáromi, ógyallai, zselizi, párkányi, lévai, ipolysági, losonci, rimaszombati, rozsnói, tornaljai, feledi, királyhelmei ipartársulatokra találtam adatokat. A kereskedelmi grémiumokban (komáromi, kassai) is sok magyar kereskedő volt képviselve. – A Komáromi Járási Kereskedők Testülete régebbi szervezeti kereteket felújítva 1930. december 28-án alakult meg. A grémium elnöke Fried István lett, aki az ipartársulat társelnöki tisztét is betöltötte. A testület megalakításban jelentős szerepet vállalt Ivánfy Géza, akinek emiatt az ipartársulat titkári funkciójától meg kellett válnia. A grémiumban azonnal megkapott főtítkári helyéről azonban 1931 elején rendezetlen állampolgársági ügye, nem megfelelő szlovák nyelvismerete és személyi ellentétek miatt távoznia kellett (*Ipar és Kereskedelem, 1920. február 15. 4. p.*; Nyitrai Állami Levéltár Komáromi Fiókleveletár [Štátny archív v Nitre, pobočka Komárno] [NyÁLKf], Komáromi Kereskedelmi Grémium [Obchodné grémium v Komárne], Bizottsági és közgyűlési jegyzőkönyvek 1931, 3–13, 39–41, 85–88, 145–149). – A Dunaszerdahelyi Járási Ipartársulat előkészítő bizottsága 1925. június 20-án ült össze, június 29-én volt az alakuló gyűlés. Az elnök Srenker Gyula, a titkár Bohus Géza volt. 1938-ban a tagság 98%-a volt magyar (PÁLVF, Dunaszerdahelyi Járási Ipartársulat [Okresné živnostenské spoločenstvo v Dunajskej Strede] [DJI], 1925–1938, 1. d., 6553/925, 1591/1937, 3222/37, 20/938). A Vágsellyei Járási Ipartársulat megalakításáról az 1925. június 30-i közgyűlés döntött. Elnöke 1926–1929 között Pollak Mór, 1929-től Kardos Győző volt. Az 1930-as években a titkári teendőket Gáspár Jenő látta el (PÁLVF, Vágsellyei Járási Ipartársulat [Okresné živnostenské spoločenstvo v Šali] [VJI], 1927, 11. d., Elnöki beszámoló; PÁLVF, VJI, Bizottsági és közgyűlési jegyzőkönyvek 1925–1930 [az 1929. március 18. jegyzőkönyv]). – A Komárom Járási Ipartestület kezdeti működésére lásd *Ipar és Kereskedelem 1920. február 15. 7. p.* A komáromi ipartársulat 1925. augusztus 16-án alakult meg (NyÁLKf, Komáromi Járási Ipartársulat [Okresné živnostenské spoločenstvo v Komárne], Bizottsági jegyzőkönyvek

1925–1927, 1–22). A Zselizi Ipartársulat elnöke 1925–1935 között Niszler József volt (*Prágai Magyar Hírlap*, 1935. április 10. 9. p.).

89. Vö. Ivánfy Géza cikkét (*Ipar és Kereskedelem*, 1920. február 15., 1. sz., 1. p.) és Telek A. Sándor elemzését (*Prágai Magyar Hírlap*, 1923. január 10., 7. p.).
90. „A kereskedők 13 pontja

Javaslatára kimondotta a nagygyűlés, hogy figyelembe véve az egyre növekvő és az egész ipari és kereskedői osztályra nyomasztólag ható gazdasági helyzetet, leghatározottabban kívánja:

1. A kereskedelemnek az összes vonalon levő szabadabbá tételét.
  2. A nemzetközi kereskedelmi élet mielőbbi helyreállítását, a vámsorompók megnyitását.
  3. A valuta stabilizálását, mely nélkül nyugodt, intenzív ipari és kereskedelmi élet el sem képzelhető.
  4. A számtalan adók helyett az adózás egységesítését, az aránytalanul magas adóterhek könnyítését, a túl magasán kivetett adók ellen beadott fellebbezés elintézését. Az adófizetéseknek részletekben történő elfogadását. A különböző adóketevő bizottságokban az ipari és kereskedelmi érdekeltségnek minél nagyobb számban való részvételét.
  5. A vasúti és postai díjszabás leszállítását.
  6. A forgalmi- és luxusadónak ez év végéig való föltétlen eltörlését, melynek további fenntartása ma, amikor az ipari és kereskedői osztály a megélhetésért vívja nehéz harcát, és amikor áruját még veszteségek árán sem tudja elhelyezni, teljesen lehetetlen.
  7. Az árucsempészség legszigorúbb ellenőrzését, mert ennek elfajulása iparunkat és kereskedelmünket végromlásba dönti.
  8. A házaló és vásárló kereskedelemre és iparra vonatkozó és érvényben lévő törvények és rendeletek igazságos alkalmazását.
  9. A közmunkáknál és közszállításoknál a helyi ipar igazságos és méltányos részvételét.
  10. A fogyasztási szövetkezeteknek a legitim kereskedelem rovására adott állami kedvezmények eltörlését.
  11. A betegsegélyzői törvény revízióját.
  12. Az iparengedélyek szertelen kiadásának megszüntetését, az újabban kiadott iparengedélyek revízióját, és e tekintetben esetről esetre az érdekeltségek meghallgatását.
  13. Az uzorahivatalok legsürgősebb megszüntetését, melynek további fenntartása, amellyel, hogy az államnak rengeteg anyagi kiadást jelent, a megváltozott gazdasági viszonyok folytán semminemű létjogosultsága nincs” (*Prágai Magyar Hírlap*, 1922. szeptember 6. 4. p.).
91. PÁLVF, DJI, Jegyzőkönyvek 1925–1932, 398–401. p.
92. PÁLVF, DJI, Jegyzőkönyvek 1932–1938, 114–118. p. Állandó problémát jelentett a jogosulatlan iparúzők (kontárok) tevékenysége.
93. PÁLVF, VJI, 26. d., 37/34. A dunaszerdahelyiek támogatták a kezdeményezést. ÁLVF, DJI, Jegyzőkönyvek 1932–1938, 85. p.
94. PÁLVF, VJI, 24. d., Gáspár Jenő kéziratai.
95. Hivatalos megnevezése *Krajinský vzvä živnostenských spoločností a grémii pre územie Slovenska a Podkarpatskej Rusi* (a szövetség nevének magyar változata az 1929. május 12-i alapszabályzatban szerepel). Az alapszabályzat 2. §-a a hivatalos nyelvről rendelkezett: „A Szövetség hivatalos nyelve a szlovák nyelv, ellenben a levelezésnél, tárgyalásoknál és személyes érintkezéseknél tekintettel kell lenni a Szövetségben képviselt más nyelvű ipartársulatok és grémiumok tagjaira.” A nyelvkérdés azonban állan-

- dóan tetten érhető. A szövetség ugyan tényleg törekedett a rendeleteket, a levelezést, a jegyzőkönyveket stb. magyarul is megjelentetni, de egyben szűkítette is a használatát (PÁLVF, VJI, 17. d., 1256/29; ÁLVF, DJI, Jegyzőkönyvek 1932–1938, 339–340). A továbbiakban az IGOSZ rövidítést használok. – A Dunaszerdahelyi Járásai Ipartársulat következetesen csak magyarul vezette az adminisztrációt. A hivatalok támadásai ellen a nyelvtörvényre hivatkozott. „Nyelvrendelet értelmében ez a társulat magyarul jogosult levelezni, annál is inkább, mert az ipartársulatok magántársaságot képeznek, s az iparhatóságoktól is magyarul kell kapniuk a rendelkezéseket” (PÁLVF, DJI, 1. d., 1591/1937; Jegyzőkönyvek 1925–1932, 43; PÁLVF, DJI, Jegyzőkönyvek 1932–1938, 43., 339–340). A Vágsellyei Járásai Ipartársulat jegyzőkönyvei kétnyelvűek, a levelezésben háttérbe szorult a magyar nyelv (vö. PÁLVF, VJI, Zápísnice valného zhromaždenia zo zasadnutia výboru, 1925–1930).
96. Az IGOSZ előkészítő közgyűlésére 1926. december 19-én került sor Turócszentmártonban. Az alapszabályokat az Ipari és Kereskedelmi Minisztérium 1927. március 26-án fogadta el. Feltételezhető, hogy a szóban forgó minisztérium szlovákiai részlege befolyásolta az ügyeket, hiszen Bohuš Liška a minisztérium osztálytanácsosa és az IGOSZ „instruktora” volt (PÁLVF, VJI, 11. d., 346/927, 623/1927, 1388/1926, 9035/1926).
  97. Továbbiakban EIOSZ. Működését a turócszentmártoniak éppen nemzetiségi alapon utasították el, magyar ipartársulati szövetségnek tekintették (PÁLVF, VJI, 17. d., 681/29 [az „Iparos” álnév alatt megjelent cikkekre reagálva jegyezte meg ezt az IGOSZ tisztviselője]). A dunaszerdahelyiek rezerváltan viszonyultak mindkét szervezethez (PÁLVF, DJI, Jegyzőkönyvek 1925–1932, 55–56, 94).
  98. Az IGOSZ-hoz való csatlakozás egyedül csak közgyűlési határozattal lett volna érvényes, hiszen a társulatok önálló közjogi személyek voltak.
  99. PÁLVF, VJI, 11. d., 1567/1926, 1696/1926, 1229/926.
  100. PÁLVF, VJI, 11. d., 10.243, 340, 623/27.
  101. PÁLVF, VJI, 11. d., 623/27. A kiegészítés pontjai: a belépésekről szóló közgyűlések elhalasztása (1927. szeptember 30-ig), a pozsonyi székhely sugalmazása és az IGOSZ következő közgyűlésének semleges helye (Trencsénteplic).
  102. A 224/1933-as szövetségi rendeletről volt szó, amelyet a dunaszerdahelyiek törvényellenesnek minősítettek (PÁLVF, DJI, Jegyzőkönyvek 1932–1938, 90).
  103. Bohuš Liška levele ezt egyértelműen kifejezi. A fenyegetéstől sem riadt vissza. A nem csatlakozottaknak a felosztatást is megelőlegezte (PÁLVF, VJI, 11. d., 623/1927).
  104. Lásd a Kassai Ipartársulat nyílt levelét (ÁLVF, VJI, 1927, 11. d., 1696/1926). Az iratnak szlovák fordítása is van (lásd Gaucsik 2005, 149–180).
  105. PÁLVF, VJI, 17. d., 1980/1929, 681/29, 1030/29. Az eredmény nagyon szoros volt: Márton 24, Pozsony 22 szavazatot kapott.
  106. Az IGOSZ hozzáállását Dunaszerdahelyen így jellemezték: „Többen ellenzik a jelen levő közgyűlési tagok részéről a belépést, mivel még mindig tapasztalható a magyar ipartársulati érdekeltségek bizonyos mellőzése.” Ideiglenesen 1929 augusztusában mégis tagok lettek, véglegesen 1930. január 1-jétől. Az év végén mégis kiléptek, mert a tagság hátrányos volt számukra (PÁLVF, DJI, Jegyzőkönyvek 1925–1932, 308, 346–347, 368). A vágsellyeiek pénzügyi okok miatt nem léptek be (PÁLVF, VJI, Zápísnice valného zhromaždenia zo zasadnutia výboru, 1925–1930 [az 1929. március 18. jegyzőkönyv]). –1929-ben a szövetségben 73 ipartársulat összpontosult 73 827 taggal. A legnagyobbak közé, több mint 2000 taggal a losonci és a galántai tartozott. A feltételes csatlakozások nagyrészt annak a számlájára írhatók, hogy a tagdíjfizetés nagyon megterhelte a társulatok költségvetését. 1929-ben pl. a somorjai, a komáromi, a dunaszerdahelyi ipartársulat nem fizetett tagdíjat. 1930-ban a tornaljainak 2190 Kč, a galántainak 5987 Kč, a rimaszombatinak 3600 Kč, a lévainak 5694 Kč tagdíjhátraléka volt (PÁLVF, VJI, 17. d., 1030/29; 1930, 19. d., 468/30, 537/30).

107. A Komáromi Járási Általános Ipartársulat szervezte meg 1927. november 27-én az IGOSZ vezetőségével azt a zárt körű találkozót Komáromban, amelyen a kisebbségi nyelvi jogok betartásának garanciáit akarták elérni. A kezdeményezés, amelyen az egyik forrás szerint kb. 20-23 ipartársulat képviseltette magát, Boldoghy Gyula és Ivánfy Géza nevéhez fűződött, akik a „magyar többségű társulatok” egységes platformját akarták megteremteni. A komáromiak a kamarai szervezeten belül Pozsony-központi szövetséget képzeltek el (PÁLVF, VJI, 11. d., 1092/1927; Zápisnice valného zromaždenia zo zasadnutia výboru, 1925–1930 [az 1927. november 24. jegyzőkönyv]).
108. A Vitovszky-féle tervre lásd PÁLVF, VJI, 21. d., 646/31. A magyar titkárság létrehozása régóta a követelések között szerepelhetett. Az IGOSZ 1931. december 6-i közgyűlésén vitatták meg a Vitovszky József és Ivánfy Géza által beterjesztett indítványt (PÁLVF, VJI, 22. d., 291/32).
109. Például a Losonci és a Kassai Ipartársulat képviselői az 1930. július 6-i zsolnai tiltakozó gyűlésen adóügyekre vonatkozó javaslatokat terjesztettek elő (PÁLVF, VJI, 9. d., 697/30).
110. A *Kereskedők és Iparosok Lapja* (1930–1931) töltötte be a szaklap szerepét. Az egységes szervezeti fellépést hangoztatta, és a magyar nyelvű szakképzésnek szentelt figyelmet. Szerkesztője a Komáromi Járási Ipartársulat titkára, Ivánfy Géza volt, aki már 1920-ban az *Ipar és Kereskedelem* című lap felelős szerkesztőjeként is a kisiparosság problémáival foglalkozott.
111. Mind az Országos Keresztényszocialista Párt, mind a Magyar Nemzeti Párt törekedett a kisiparosság megszervezésére. Szavazóbázisukat és támogatói körüket akarták ezzel megszilárdítani. A pártok helyi vezetői között sok iparos volt (pl. Telek A. Sándor, Koczor Gyula – MNP, Kardoss Győző, Néder János – OKP). – Az elemző írásokra, tervek-re lásd *Prágai Magyar Hírlap*, 1923. január 29. 5. p.; *Prágai Magyar Hírlap*, 1923. április 20. 5. p.; *Prágai Magyar Hírlap*, 1935. február 5. 1–2. p.; *Prágai Magyar Hírlap*, 1935. március 3. 16. p.; *Prágai Magyar Hírlap*, 1935. március 31. 14. p. – A párttámogatásra *Magyar Iparos*, 1922. július 9. 1–3. p.; *Prágai Magyar Hírlap*, 1922. szeptember 21. 5. p.; *Prágai Magyar Hírlap*, 1935. április 4. 5. p.; *Prágai Magyar Hírlap*, 1935. április 14. 7. p. – A sérelmek politikai közvetítésére *A Magyar... 1920*, 7–12. – Az 1930-as évek közepén a magyar pártoknak a Csehszlovák Iparos-, Kereskedő- és Középosztálypárt (Československá živnostnícko-obchodníka strana středostavovská) előtérítésével kellett megküzdeniük, amelyik a magyar nemzetiségű iparosok szavazatait akarta megszerezni. Vö. a párt magyar nyelvű lapját (*Iparosok és Kereskedők Híradója*, 1936. június 1–4. p.) és a *Prágai Magyar Hírlapban* a „cseh nacionalista agitáció” ellen megjelent cikkeket (1935. április 4. 5. p.; 1935. április 27. 1. p.; 1935. április 28. 1–2. p.; 1935. május 12. 5. p.).
112. A pénzintézetek is ebbe a csoportba tartoznak.

## Felhasznált irodalom

- A csehszlovák történelem kistükre* 1932. Mukačevo–Munkács, 133–134. p.
- A Csehszlovákiai Magyar Népszövetségi Liga Memoranduma a Népszövetséghez* 1923. Budapest.
- A felvidéki magyarság húsz éve 1918–1938* 1938. Budapest, 83. p.
- A Hanza szövetkezetek története különös tekintettel az 1938–1945 közötti időszakra.* 3–4. p. (Kézirat a szerző tulajdonában; szerzője és keletkezési ideje ismeretlen – G. I.)
- A. Gergely András 1997. *Kisebbség, etnikum, regionalizmus.* Budapest, MTA Politikai Tudományok Intézete, 26–28. p.
- A Magyar Nemzeti Párt komárommegyei szervezetének programja* 1920. Komárom, 7–12. p.

- Andorka Rudolf 2003. *Bevezetés a szociológiába*. Budapest, Osiris, 407–408. p.
- Angyal Béla 2002. *Érdekvédelem és önszerveződés. Fejezetek a csehszlovákiai magyar párt-politika történetéből 1918–1938*. Galánta–Dunaszerdahely, Fórum Intézet–Lilium Aurum, 31. p.
- Arató Endre 1977. *Tanulmányok a szlovákiai magyarok történetéből 1918–1975*. Budapest, Magvető, 81–82., 97–100. p.
- A szlovákiai magyar kereskedelem helyzete – kereskelempolitikai feladataink 1938. *Bars*, 12. sz. (1938. március 20.) 1. p.; 13. sz. (1938. március 27.) 1. p.; 14. sz. (1938. április 3.) 2. p.
- Baranyai Zoltán 1934. *A kisebbségi jogok védelmének kézikönyve*. Bratislava–Pozsony, 33–34. p.
- Bars*, 1937. 26. sz. (június 27.) 1. p.
- Bars*, 1937. 28. sz. (július 11.) 1–2. p.
- Bars*, 1938. 6. sz. (február 6.) 2. p.
- Beluszky Pál 1998. A Felvidék városhálózata a 20. század elején. In: Frisnyák Sándor (szerk.): *A Felvidék történeti földrajza. A Nyíregyházán 1998. április 1–3-án megtartott tudományos konferencia előadásai*. Nyíregyháza, MTA SZSZB Megyei Tudományos Testülete, 449. p.
- Beluszky Pál 2002. A modernizáció területi differenciái a századelő Magyarországn. In: *„...ahol a határ elvált.” Trianon és következményei a Kárpát-medencében*. Balassagyarmat–Várpalota, 9–30. p.
- Benczúr Jenő–Nagy Ferenc 1923. *A fogyasztási szövetkezetek alapszabályai és ügyvitel*. Bratislava–Pozsony.
- Berecz Kálmán 1937. A kisebbségi kérdés mai állása. In: *Kisebbségi problémák. A Lévai Járásai Közművelődési Testület 1936–37. évi előadássorozatából*. Levice, 14. p.
- Berend T. Iván–Ránki György 1987. *Európa gazdasága a 19. században (1780–1914)*. Budapest, Magvető Kiadó, 370–376., 399–411., 413. p.
- Borecky, K. é. n. *Utasítás fogyasztási szövetkezetek részére*. Bratislava.
- Borovszky Samu 1899. *Magyarország vármegyéi és városai. Nyitra vármegye*. Budapest, 394. p.
- Borovszky Samu 1904. *Magyarország vármegyéi és városai. Pozsony vármegye és Pozsony*. Budapest, Apollo, 332. p.
- Borovszky Samu 1907. *Magyarország vármegyéi és városai. Komárom vármegye*. Budapest, Országos Monográfiai Társaság, 239. p.
- Borovszky Samu 1911. *Magyarország vármegyéi és városai. Nógrád vármegye*. Budapest, 216. p.
- Borovszky Samu é. n. *Magyarország vármegyéi és városai. Esztergom vármegye*. Budapest, 33. p.
- Borsody István (szerk.) 2002. *Magyarok Csehszlovákiában 1918–1938*. Somorja, Méry Ratio, 92–93. p.
- Darai Lajos Mihály é. n. A politikai szociológia főbb kérdései. *Szabadpart*, 6. sz. [www.kodolanyi.hu/szabadpart/default.htm](http://www.kodolanyi.hu/szabadpart/default.htm).
- Egyed István 1922. Az elszakított magyarság gazdasági védelme. *Békejog és békegazdaság*, 1922. április–május, 7–8. füzet, 196., 197. p.
- Eiler Ferenc 1997. A két világháború közötti nemzetközi kisebbségvédelem rendszere. *Pro Minoritate*, 1997. 3–4. sz. <http://www.mtaki.hu/eilerketvilhab.doc>.
- Esterházy János 2000. *A kisebbségi kérdés*. Budapest, Ister, 242. p.
- Fabricius, Miroslav 1986. Hospodárske problémy Slovenska v povojnovom období 1918–1920. *Ekonomický časopis*, 1986. 11. sz. 1007–1008. p.
- Fabricius, Miroslav 1990. *Vývoj názorov na postavenie Slovenska v predmníchovskej republike*. Bratislava, 46–56. p.

- Fabricius, Miroslav – Holec, Roman – Pešek, Ján – Virsik, Otto 1995. *150 rokov slovenského družstevníctva. Vŕžazstvá a prehry*. Bratislava, Družstevná únia SR, 89. p.
- Faltus, Jozef 1961. Nostrifikácia po I. svetovej vojne ako dôležitý nástroj upevnenia českého finančného kapitálu. *Politická ekonomie*, 1961. 1. sz. 28–37. p.
- Faltus, Jozef – Průcha, Václav 1969. *Prehľad hospodárskeho vývoja na Slovensku v rokoch 1918–1945*. Bratislava, 9–18. p.
- Fodor Jenő 1940. Gazdasági egyesületeink a felvidéki magyarság szolgálatában. In: Hangel László (szerk.): *Mit élt át a Felvidék?* Budapest.
- Frič, Milan 1932. *Neutešený hospodársky vývoj na Slovensku a Podkarpatskej Rusi*. Bratislava, 17–18. p.
- Galántai József 1989. *Trianon és a kisebbségvédelem*. Budapest, Mecenas, 35., 89–91. p.
- Garamvölgyi Magyar Gazda*, 1929. 1. sz. (november 1.) 1–3. p.
- Garamvölgyi Magyar Gazda*, 1929. 2. sz. (december 1.) 5. p.
- Garamvölgyi Magyar Gazda*, 1930. 1. sz. (január 1.) 1. p.
- Garamvölgyi Magyar Gazda*, 1930. 2. sz. (február 1.) 9. p.
- Garamvölgyi Magyar Gazda*, 1930. 4. sz. (április) 1., 3. p.
- Garamvölgyi Magyar Gazda*, 1930. 5. sz. (május) 1–2. p.
- Garamvölgyi Magyar Gazda*, 1930. 6. sz. (június) 2–3., 5. p.
- Garamvölgyi Magyar Gazda*, 1930. 7. sz. (augusztus) 1–2. p.
- Gaucsík István 2002/2003. Gazdaság és hitelszervezet – a szlovákiai magyar bankhelyzet (1918–1923). 1–2. rész. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2002. 3. sz. 73–96. p., 2003. 1. sz. 65–78. p.
- Gaucsík István 2004. A nosztrifikáció és a pénzügyi kérdések rendezése a csehszlovák–magyar gazdasági tárgyalások tükrében (1920–1930). In: *Válogatott tanulmányok Szlovákia gazdaságtörténetéhez*. Komárom, Pont Kutatóintézet, 41–70. p.
- Gaucsík István 2005. Magyar ipartársulatok válogatott dokumentumai 1924–1938. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2005. 1. sz. 149–180. p.
- Gazdasági egyesületek monográfiái. Az 1896-ik évi ezredéves országos kiállítás alkalmából* 1896. Budapest, 40–41., 161., 188., 378., 391., 415., 634. p.
- Gyurgyík László 1999. *Changes in the Demographic, Settlement, and Social Structure of the Hungarian Minority in (Czecho-)Slovakia between 1918–1938*. Különlenyomat a Teleki László Alapítvány kiadásában. No. 13, Budapest, 38. p.
- Halász Albert 1927. *Felsőmagyarország lakosságának munkával való ellátása a magyar és a cseh uralom alatt*. Budapest, 4. p.
- Hallon, Ludovít 1995. *Industrializácia Slovenska 1918–1938. Rozvoj alebo úpadok?* Bratislava, Veda, 43., 46–47. p.
- Halmosy Dénes 1983. *Nemzetközi szerződések 1918–1945. A két világháború közötti korszak és a második világháború legfontosabb külpolitikai szerződései*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 89–93. p.
- Hangel László (szerk.) 1940. *Mit élt át a Felvidék?* Budapest, 79–93. p.
- Hantos László 1986. *A csehszlovákiai magyarság gazdasági helyzete a két világháború között, összehasonlítva a jelenlegi állapotokkal*. Budapest, Teleki László Intézet, 260/1986, 30. p.
- Hantos László 2002. Gazdasági életünk húsz éve. In: Borsody István (szerk.): *Magyarok Csehszlovákiában 1918–1938*. Somorja, Méry Ratio, 89. p.
- Hanza Szövetkezeti Újság*, 1935. 12. sz. (június 15.) 3–4. p.
- Horváth, Štefan – Valach, Ján 1975. *Peňažníctvo na Slovensku do roku 1918*. Bratislava, Alfa, 86–89. p.
- Ipar és Kereskedelem*, 1920. 1. sz. (február 15.) 1., 4., 7. p.
- Iparosok és Kereskedők Híradója*, 1936. 3. sz. (június) 1–4. p.
- Ivánfy Géza 1932. A szövetkezet szerepe a gazdasági életben. *Magyar Írás*, 1932. 2. sz. (április) 140. p.

- Jócsik Lajos 1934. Az ipari termelés változásai Szlovenszkón. *Korunk*, 1934. 12. sz. 890–899. p.
- Jócsik Lajos 1940. *Idegen igában. Húsz év cseh uralom alatt*. Budapest, 33., 36–40. p.
- Jócsik Lajos 1944. *A Közép-Dunamedence közgazdasága*. Budapest, Magyar Élet, 1944, 289–291. p.
- Johnson, Owen 1985. *Slovakia 1918–1938. Education and the making of a nation*. New York, 72. p.
- Judik Béla 1933. *A fogyasztási szövetkezetek és propagandájuk Csehszlovákiában*. Különnyomat a *Magyar Gazdák Szemléje* 1933 áprilisi füzetéből. h. n.
- Kántor Zoltán 2000. Kisebbségi nemzetépítés – A romániai magyarság, mint nemzetépítő kisebbség. *Regio*, 2000. 3. sz. 223., 227–229. p.
- Kardos Béla 1933. Bányászat és kohóipar Szlovákiában és Ruténiában 1911–1931. *Magyar Statisztikai Szemle*, 1933. 1. sz. 23–25. p.
- Kardos Béla–Artner L. László 1935. A Felvidék ipari népességének alakulása a háború előtt és után. *Magyar Statisztikai Szemle*, 1935. 10. sz. 864–878. p.
- Karvaš, Imrich 1933. *Sjednocení výrobných podmínek v zemích českých a na Slovensku*. Praha, 3–20. p.
- Kováč, Dušan (ed.) *Kronika Slovenska*. 2. zväzok. Praha, 180. p.
- Lacina, Vlastislav 1984. Hospodářska politika české buržoázie a vznik Československé republiky. *Československý časopis historický*, 1984. 5. sz. 668–692. p.
- Lacina, Vlastislav 1990. *Formování československé ekonomiky 1918–1923*. Praha, Academia, 11–56. p.
- Lacina, Vlastislav 1990. Úloha hospodářské politiky při vytváření nové československé ekonomiky (1918–1923). In: *Politický systém a státní politika v prvních letech Československé republiky (1918–1923)*. Praha, Historický ústav ČSAV, 65–66. p.
- Lacina, Vlastislav 2000. *Zlatá léta československého hospodářství (1918–1929)*. Praha, Historický ústav AV ČR, 177–185., 202., 210. p.
- Lacina, Vlastislav – Slezák, Lubomír 1994. *Státní hospodářská politika v ekonomickém vývoji první ČSR*. Praha, Historický ústav AV ČR.
- Lipták, Lubomír 1994. Szlovákia geopolitikai helyzete 1918 és 1938 között. In: *Szlovákok az európai történelemben*. Budapest, Közép-európai Intézet–Teleki László Alapítvány, 77–78. p.
- Loisch János (szerk.) 1926. *A Szepesség: Emlékkönyv a „Szepesi Egyesületek Budapesten” fennállásának 50. évfordulójára*. Budapest, 187–202. p.
- Ludwig Aurél 1937. A magyarság gyakorlati feladatai. In: *Kisebbségi problémák. A Lévai Járás-i Közművelődési Testület 1936–37. évi előadássorozatából*. Levice, 124–125. p.
- Magyar Diák szemle*, 1930. 3–4. sz. (június–szeptember) 64. p.
- Magyar Gazda*, 1921. 8. sz. (július 10.) 1. p.
- Magyar Gazda*, 1922. 10. sz. (március 5.) 1. p.
- Magyar Iparos*, 1922. 2. sz. (július 9.) 1–3. p.
- Magyar Kisebbség*, 1925. 8. sz. (április 15.) 307–310. p.
- Magyar Kisebbség*, 1925. 8. sz. (április 15.) 311. p.
- Magyar Kisebbség*, 1926. 23. sz. (december 1.) 887. p.
- Magyar Statisztikai Szemle*, 1923. 7–8. sz. 291., 300–301. p.
- Machnyik Andor 1993. *Csallóköz. Gyakorlati agrár- és iparpolitika*. Pozsony, 13. p.
- Martuliak, Pavol 1995. *Stopäťdesiat rokov slovenského družstevníctva 1845–1995*. Nitra, Agroinštitút.
- Masaryk, Tomáš Garrigue 1991. *Demokrácia, nemzetiség. Gondolatok a kisebbségi kérdéstről és az antiszemitizmusról*. Budapest–Pozsony, 129–130., 158. p.
- Mészáros Hugó 1936. *Národný majetok Slovenska*. Bratislava, 52., 60. p.
- Národnostní obzor*, 1930 říjen, 2. füzet, 142. p.
- Národnostní obzor*, 1931 září, 1. füzet, 36–41. p.

- Národnostní obzor*, 1931 prosinec, 2. füzet, 126–130. p.
- Pálesch Ervin (szerk.) 1923. *Cseh–Szlovák törvények és Rendeletek Gyűjteménye*. Prešov (Eperjes), 979., 1041., 1216. p.
- Palotás Emil 2003. *Kelet-Európa története a 20. század első felében*. Budapest, Osiris, 265–270. p.
- Pataky Ernő (szerk.) 1970. *A földművelésügyi szakigazgatás története 1867–1948*. Budapest, 81–83. p.
- Pénzügyi Szemle*, 1919. 1. sz. (november 5.) 1. p.
- Polnisch Artúr 1925. *A Szepesség termelési tényezői*. Levoča–Lőcse, 37–83. p.
- Polyánszky Zoltán 1939. A felvidéki magyarság gazdasági helyzete. In: Csatár István–Ölvedi János (szerk.): *A visszatért Felvidék adattára*. Budapest, 151–166. p.
- Popély Gyula 1995. *Ellenszélben. A felvidéki magyar kisebbség első évei a Csehszlovák Köztársaságban (1918–1925)*. Pozsony, Kalligram, 44–47. p.
- Popély Gyula 1999. Keleti Svájc? Csehszlovákia magyarságpolitikája 1918–1938. In: Bárdi Nándor (szerk.): *Források és stratégiák. A II. összehasonlító magyar kisebbségtörténeti szimpózium előadásai. Székelyudvarhely, 1997. augusztus 21–22*. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 16–17., 19–20., 24. p.
- Prágai Magyar Hírlap*, 1922. 73. sz. (augusztus 29.) 3. p.
- Prágai Magyar Hírlap*, 1922. 80. sz. (szeptember 6.) 4. p.
- Prágai Magyar Hírlap*, 1922. 81. sz. (szeptember 7.) 4. p.
- Prágai Magyar Hírlap*, 1922. 92. sz. (szeptember 21.) 5. p.
- Prágai Magyar Hírlap*, 1923. 103. sz. (május 6.) 3–4. p.
- Prágai Magyar Hírlap*, 1923. 5. sz. (január 9.) 5. p.
- Prágai Magyar Hírlap*, 1923. 6. sz. (január 10.) 7. p.
- Prágai Magyar Hírlap*, 1923. 5. sz. (január 29.) 5. p.
- Prágai Magyar Hírlap*, 1923. 24. sz. (január 31.) 7–8. p.
- Prágai Magyar Hírlap*, 1923. 38. sz. (február 17.) 7. p.
- Prágai Magyar Hírlap*, 1923. 40. sz. (február 20.) 5. p.
- Prágai Magyar Hírlap*, 1923. 44. sz. (február 24.) 2–3. p.
- Prágai Magyar Hírlap*, 1923. 90. sz. (április 20.) 3., 5. p.
- Prágai Magyar Hírlap*, 1923. 176. sz. (augusztus 5.) 2. p.
- Prágai Magyar Hírlap*, 1924. 34. sz. (február 10.) 6. p.
- Prágai Magyar Hírlap*, 1924. 35. sz. (február 12.) 6–7. p.
- Prágai Magyar Hírlap*, 1924. 19. sz. (január 23.) 5. p.
- Prágai Magyar Hírlap*, 1924. 20. sz. (január 24.) 7. p.
- Prágai Magyar Hírlap*, 1935. 30. sz. (február 5.) 1–2. p.
- Prágai Magyar Hírlap*, 1935. 31. sz. (február 6.) 6. p.
- Prágai Magyar Hírlap*, 1935. 42. sz. (február 19.) 10. p.
- Prágai Magyar Hírlap*, 1935. 53. sz. (március 3.) 16. p.
- Prágai Magyar Hírlap*, 1935. 56. sz. (március 7.) 10. p.
- Prágai Magyar Hírlap*, 1935. 77. sz. (március 31.) 14. p.
- Prágai Magyar Hírlap*, 1935. 80. sz. (április 4.) 5. p.
- Prágai Magyar Hírlap*, 1935. 85. sz. (április 10.) 9. p.
- Prágai Magyar Hírlap*, 1935. 89. sz. (április 14.) 7. p.
- Prágai Magyar Hírlap*, 1935. 98. sz. (április 27.) 1. p.
- Prágai Magyar Hírlap*, 1935. 99. sz. (április 28.) 1–2. p.
- Prágai Magyar Hírlap*, 1935. 110. sz. (május 12.) 5. p.
- Průcha, Václav 1974. *Hospodárske dejiny Československa v 19. a 20. storočí*. Bratislava, 78., 84. p.
- Pukkai László 1994. *A Hanza Szövetkezeti Áruközpont Galánta*. Pozsony/Bratislava, Madách-Posonium, 62. p.

- Rados K. Béla 1932a. Cseh-Szlovákia pénzintézetei az 1913., 1920. és 1930. évben különös tekintettel a magyar kisebbségre. *Magyar Statisztikai Szemle*, 1932. 8. sz. 694–703. p.
- Rados K. Béla 1932b. Magyar szövetkezetek és a szövetkezeti központok kérdése Cseh-Szlovákiában. *Magyar Kisebbség*, 1932. 24. sz. (december 16.) 769. p.
- Sbírka zákonů a nařízení státu československého* 1920. Praha, 65–267., 291–306. p.
- Sbírka zákonů a nařízení státu československého. Ročník 1924* 1924. Praha, 1575–1629. p.
- Schandl Károly (szerk.) 1938. *A magyar szövetkezés negyven éve. Az Országos Központi Hitelszövetkezet munkája és eredményei*. Budapest.
- Schubert Tódor 1940. *A Lévai Takarékpénztár 75 éves története 1865–1940*. Különlenyomat a *Magyar Takarékpénztárak és Bankok Évkönyve* 1940. évfolyamából. Budapest, 18–21. p.
- Slovenský biografický slovník* 1989. 3. zväzok. Martin, Matica slovenská, 46. p.
- Spoločovanie a shromažďovanie na Slovensku* 1923. Bratislava, 9. p.
- Statistická příručka Republiky Československé* 1925. 2. svazek, Praha, 156–158. p.
- Szarka László 1998. *Duna-táji dilemmák*. Budapest, Ister, 132., 298–303. p.
- Székely Pál 1936. Csehszlovákia nyugati és keleti része – számokban. *Korunk*, 1936. 5. sz. 598. p.
- Tarján Ödön 1930. *A magyar kisebbség osztályrésze a csehszlovák demokráciából*. Különlenyomat a *Prágai Magyar Hírlap* 1930. évi 33., 35., 37., 39., 41., 43., 45. és 47. számaiból. Prága, 7–8. p.
- Tarján Ödön 1934. *Der Weg der Tschechoslowakei und die ungarische Minderheit*. Budapest.
- Taubinger István 1939. A visszatért Felvidék mai gazdasági helyzete. In: Csatar István–Ölvedi János (szerk.): *A visszatért Felvidék adattára*. Budapest, 261–272. p.
- Teichová, Alice 1988. *Wirtschaftsgeschichte der Tschechoslowakei 1918–1980*. Wien–Köln–Graz, 62–68. p.
- Új Szó*, 2005. február 4., *Gondolat* (melléklet), 3. sz. 12–13. p.
- Vadkerty Katalin 1993. A Csehszlovák Köztársaság gazdaságtörténete (1918–1938). In: *Felvezetek a csehszlovákiai magyarság történetéből*. Pozsony, Kalligram, 175–215. p.
- Vámosi Zoltán 2002. *Szociológia*. Budapest, LSI Informatikai Oktatóközpont.
- Varga Imre 1938. A csehszlovákiai magyarság gazdasági helyzete, különös tekintettel a szövetkezetekre. *Láthatár*, 1938. 7–8. sz. 222. p.
- Vavrik Ferenc 1993. *A felvidéki Hanza és tagszövetkezeteinek története*. Budapest, Sajtókoop Kiadó, 50. p.
- Verejná správa na Slovensku so zvláštnym zreteľom na správu okresnú* 1930. 1. zväzok. Bratislava, 52/l. táblázat.
- Weber, Max 1992. *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 36–38., 42–43. p.
- Žadanský, Juraj 2001. Priemysel, domácka výroba a trhové vzťahy na Zakarpatsku v rokoch 1919–1938. *Historica carpatica*, 2001. 31–32. sz. 89–108. p.
- Zsolt László 1932. A gyarmati és osztálykizsákmányolás Szlovénországon. In: *A Sarló jegyében. Az újcárú magyaroktól a magyar szocialistákig. A Sarló 1932-iki pozsonyi kongresszusának vitaanyaga*. Pozsony, 28–30. p.

ISTVÁN GAUCSÍK

SETTING ECONOMIC ORGANISATIONS AND PROTECTION OF INTERESTS

ECONOMIC ORGANISATIONS OF HUNGARIANS LIVING IN CZECHOSLOVAKIA BETWEEN THE TWO WORLD WARS (2. PART)

The study discusses three such thematic parts that follow organisational and institutional line. In the introduction the author analyses the economic situation of Hungarians living in Czechoslovakia from the point of view of legal gaps, through the legal gaps in economic rights, insufficiencies of internal state securities and external minority protection. Later the study deals with the economic injuries included in the agenda of opposing Hungarian parties, possible solutions, strengthening of saved structures of „economic self-organisation“, and/or new structures, as well. The study introduces the impacts of the Czechoslovak economic policy (that has an immense role in establishing institutes and reforming organisation of the monarchy) through opinions of Hungarians living in Slovakia, while it intends to clear some of the contemporary concepts that appeared in works after 1989. Finally - applying the Weber concept of organisation - the author tries to designate the stages of economic interest protection of the minority and its forming organisations. The approaches that have been introduced up to now placed political and cultural right protection to the front, while when examining economic issues these were set to the background. The so-called professionally-led structures (regional level economic associations, co-operatives, and the trade-companies that have not been examined in literature at all) belong to the third thematic group.

The mutual character of the introduced organisation types (economic associations, co-operatives, trade-companies) is that their antecedents, operational and leadership bases stem from the times before the change of state system. When Czechoslovakia was formed they had to adjust to the new legal environment and changed economic-power relations. Their adjustment took place in the period when the Czechoslovak economic nationalism strengthened, when economic politics led by the majority set the goal of establishing a uniform national economic policy and institution system.

The co-operative movement was characterised by regional and type-like shabbiness (Southern Slovakia is the central territory, excess of consumption co-operatives) and lack of autonomic centres. The trade companies were burdened by problems of structural changes (for example lack of capital). Politics supported mainly economic organisations that were formed by owners, since entirely new structures were to be created.